

Vogelnieuws

ORNITHOLOGISCHE NIEUWSBRIEF VAN HET INSTITUUT VOOR NATUUR- EN BOSONDERZOEK

MEI 2010

14

In dit nummer

Houtduiven en groententeelt

Resultaten ABV-project

Beheermaatregelen weide- en akkervogels

Boomleeuweriken en begrazing

Overwinterende ganzen

IN SAMENWERKING MET
NATUURPUNT.STUDIE

natuurpunt Studie

Inhoud

Editoriaal	p 3
Houtduiven en de West-Vlaamse groententeelt	p 4
Resultaten Project Algemene Broedvogels Vlaanderen	p 11
Evaluatie beheerovereenkomsten weide- en akkervogels	p 14
Habitatvereisten Woudaapje	p 19
Boomleeuweriken en begrazing	p 22
Overwinterende ganzen in 2009/10	p 24

Zomertortel – Koen Devos

Slobeend – Yves Adams / Vilda

Colofon

Vogelnieuws is de ornithologische nieuwsbrief van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek (INBO). Het INBO is een wetenschappelijk instelling van de Vlaamse Gemeenschap, opgestart op 01/04/06 als fusie van het Instituut voor Natuurbehoud (IN) en het Instituut voor Bosbouw en Wildbeheer (IBW).

Vogelnieuws wil alle vrijwillige medewerkers en geïnteresseerden regelmatig informeren over lopende ornithologische projecten op het INBO.

Verantwoordelijke uitgever:

Dr. Jurgen Tack, administrateur-generaal
Instituut voor Natuur en Bosonderzoek, Kliniekstraat 25, 1070 Brussel

Redactie:

Koen Devos, Glenn Vermeersch & Anny Anselin

Werkten mee aan dit nummer:

Peter Adriaens, Anny Anselin, Jim Casaer, Luc De Bruyn, Koen Devos,
Frank Huysentruyt, Eckhart Kuijken, Iwan Lewylle, Diederik Strubbe

Vormgeving en druk:

Artoos Communicatiegroep
Oudestraat 19 - 1910 Kampenhout

Algemene informatie

Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek (INBO)
Kliniekstraat 25, 1070 Brussel
Tel 02 558 18 11 - Fax 02 558 18 03
info@inbo.be, www.inbo.be

Foto voorkaft: Grutto – Koen Devos

Editoriaal

Vlaanderen lijkt steeds meer probleemsoorten te hebben. In de verschillende betekenissen van het woord. Meestal bedoelt men hiermee soorten die problemen (kunnen) veroorzaken. Kraaien, meeuwen, ganzen, aalscholvers, duiven,... Het zijn soorten die ook regelmatig de pers halen omdat ze controverserige veroorzaken. De meningen over schade en vooral over de aanpak van de schadeproblematiek zijn immers vaak heel erg verdeeld. Wanneer is er sprake van onaanvaardbare schade? Zijn bestrijding en bejaging echt wel noodzakelijk of doeltreffend? Het antwoord op deze vragen is in vele gevallen niet eenvoudig. Preventie of reductie van schade begint meestal met een goede kennis van de ecologie van de schadeberokkende soorten. Pas dan kan men maatregelen nemen die de essentie van het probleem aanpakken. Het INBO probeert via gericht onderzoek elementen aan te dragen die kunnen bijdragen tot een oplossing van de schadeproblematiek. Zo werd ondermeer onderzoek verricht naar het gedrag en de voedsel生态学 van Houtduiven in West-Vlaanderen. Meer daarover in deze nieuwsbrief. In het nieuwe Vlaamse Soortenbesluit is voorzien dat voor een aantal van deze schadeberokkende soorten (o.a. Aalscholver en Zilvermeeuw) beheerregelingen kunnen getroffen worden. Het voordeel van deze nieuwe aanpak is dat alle aspecten van het probleem ten gronde worden bekeken en dat er een structureel overleg is tussen alle belanghebbenden. Maatregelen die onderdeel uitmaken van zo'n beheerregeling hoeven trouwens niet altijd gericht te zijn op het reduceren van populaties maar kunnen ook preventief of mitigerend werken.

Maar laat het ons ook even hebben over die andere categorie van 'probleemsoorten'. Soorten die zelf in de problemen zitten. Daarvan heeft Vlaanderen er helaas nog veel meer. Soorten die zich niet meer kunnen handhaven in het steeds meer verstedelijkte en versnipperde Vlaanderen. Soorten die daar bovenop ook nog eens geconfronteerd worden met een veranderend klimaat of met ongunstige factoren langsheen de trekroute.

De Rode Lijst van Vlaamse broedvogels telt 40 soorten, ongeveer een kwart van het volledige soortenspectrum. Niet minder dan 17 daarvan zijn met uitsterven bedreigd. Bij enkele, zoals de Roerdomp, worden kleine succesjes geboekt dankzij gerichte beheer- en inrichtingsmaatregelen in onze natuurgebieden. Om de bedreigde status van deze soorten op te heffen, is echter meer nodig. Grotere natuurgebieden bijvoorbeeld, die bovendien niet geïsoleerd liggen maar deel uitmaken van een echt netwerk. Daarnaast zijn er nog talrijke soorten die niet of nauwelijks profiteren van de lovenswaardige inspanningen die in natuurreservaten en natuurgebieden gebeuren. Uit een bijdrage in deze nieuwsbrief over het project 'Algemene Broedvogels Vlaanderen' blijkt dat vooral soorten van het agrarische landschap en gebonden aan kleine landschapselementen een verontrustende afname blijven vertonen. Beheerovereenkomsten met landbouwers kunnen wellicht een oplossing helpen bieden maar kwamen lange tijd moeilijk van de grond. Daar komt echter stilaan verandering in. Of dit voor de Vlaamse weide- en akkervogels ook tot effectieve resultaten op het terrein zal leiden, wordt de komende jaren opgevolgd door het INBO.

Een ding is duidelijk: om de afname van heel wat soorten te stoppen en een duurzaam populatieherstel te bewerkstelligen zal er op vele vlakken meer dan een tandje bijgestoken moeten worden. En dat mag ook wel in het Internationaal Jaar van de Biodiversiteit.

Roerdomp – Yves Adams / Vilda

Houtduiven in de West- Vlaamse groententeelt

Houtduif - Koen Devos

In 2008-2009 voerde het INBO in opdracht van de provincie West-Vlaanderen een onderzoek uit naar de schadeproblematiek rond Houtduiven in de West-Vlaamse groententreek. De fluctuaties van de duivendensiteiten doorheen het jaar werden onderzocht in vier verschillende landschapstypes. Door het vergelijken van het aanbod en gebruik van de verschillende gewassen en vegetatietypes kon daarenboven de voedselpreferentie van de Houtduiven doorheen het jaar geanalyseerd worden. De resultaten toonden sterke schommelingen in dichtheden doorheen het jaar. Zowel het aantal waargenomen juvenielen als een analyse van geschoten duiven wijzen in de richting van een broedseizoen dat later begint dan tot nu toe gekend uit literatuurgegevens. Er werden geen grote veranderingen in de loop van het jaar in de verdeling over de verschillende landschapstypes waargenomen. Houtduiven werden jaarrond duidelijk meer in bosrijke omgevingen aangetroffen. Houtduiven uit de regio vertoonden gedurende bijna het ganse jaar een voorkeur voor een beperkt aantal seizoensafhankelijke gewastypen. Hieronder bevonden zich in bijna alle maanden, behalve de winter, gewassen die op dat moment gevoelig waren voor schade. De gegevens uit deze studie bieden een goede basis voor een eerste aanpak op het terrein. Om verdere kennis op te doen en bijsturing van het beheer mogelijk te maken werd een aanpak via adaptief beheer voorgesteld waarbij alle belanghebbenden betrokken worden.

Inleiding

In 2008 kende de provincie West-Vlaanderen aan het INBO een studieopdracht toe om het antwoord – of een aanzet tot – te vinden op verschillende belangrijke vragen rond het begrijpen en beperken van schade door Houtduiven in de groententreek. De opzet had als doel meer informatie te verzamelen rond twee belangrijke aspecten hiervan:

- (1) De fluctuaties van de aantallen duiven doorheen het jaar en over de verschillende habitattypes. Hierbij werd vooral de vraag gesteld of Houtduiven zich, in functie van hun broed- en foeragegedrag, in de loop van het jaar verplaatsen van gebieden met weinig groenten naar gebieden met veel groenten en van bosrijke naar bosarmere gebieden. Een tweede belangrijk onderdeel van deze vraag was de relatie tussen duivendensiteiten en de schadegevoelige periodes van de verschillende gewassen.
- (2) De veranderingen in gebruik van en preferentie voor verschillende vegetatietypes en landbouwgewassen in de loop van het jaar, ook hier in relatie met het tijdstip waarop deze gewassen het meest schadegevoelig zijn.

Een toenemende populatie

De Houtduif is historisch gezien een broedvogel in onze regio (VERGEER & VAN ZUYLEN 1994). In de jaren 1970 en '80 werd de Belgische populatie op ongeveer 100.000 broedparen geschat (LIPPENS & WILLE 1972, SCHNOCK & TAHON 1988). Huidige schattingen voor Vlaanderen gaan intussen uit van 50.000-250.000 broedparen (HUYSENTRUYT et al. 2009). Dit vormt op zich een eerste aanwijzing voor een populatietoename op Vlaams niveau. Ook de sterk stijgende trend in het jaarlijks gerapporteerde afschot wijst in dezelfde richting. In 2007 werden per 100 ha 18,7 Houtduiven meer geschoten dan in 1999, een stijging met 40% (SCHEPPERS & CASAER 2008). Wintertellingen uitgevoerd door Natuurpunt (vogels voeren en beloeren) geven aan dat het gemiddeld aantal Houtduiven dat in tuinen voederstations bezoekt tussen 2000-2001 en 2007-2008 gestegen is van 1,14 tot 1,80. Daarbij steeg het aandeel van de tuinen dat door Houtduiven bezocht werd van 49% naar 67% (VAN DEN BOSSCHE 2008). Tenslotte geven de eerste cijfers uit het 'ABV-project' een stijging van 13% van het aantal bezette telkwadranten aan sinds de start van het project in 2002 (G. Vermeersch pers. meded.).

Er zijn verschillende mogelijke verklaringen voor deze populatietoename. Van de overwegend zachte winters tijdens de voorbije decennia wordt verondersteld dat ze tot een belangrijke daling van de wintermortaliteit hebben geleid. Een tweede mogelijke oorzaak wordt gezocht in een toegenomen voedselaanbod door de steeds veranderende teelttechnieken uit de afgelopen jaren en vooral de toenemende invloed van maïs (SCHNOCK & TAHON 1988, BIJLSMA 2002).

Studiegebied

Het studiegebied beslaat een regio van 600km² in het centrum van de provincie West-Vlaanderen, waarin zowel open als halfopen landschappen voorkwamen en dit zowel in deelgebieden met hoge als lage percentages van het landbouwareaal die gebruikt worden voor de groententeelt.

Algemene methodiek

Houtduiven werden maandelijks in verschillende habitattypes geteld. Om bij de verwerking duidelijk antwoorden te kunnen geven op de hoger vermelde vragen werden de locaties voor het uitvoeren van de tellingen gelijkmatig verdeeld over bosarme en bosrijkere gebieden en over groentenarme en groentenrijkere gebieden (en de combinatie van beide factoren). In elke van de vier mogelijke combinaties situeerden zich een twintigtal telpunten.

Gedurende een volledig jaar werden op deze locaties alle duiven binnen een straal van 200m van het telpunt opgenomen en op kaart ingetekend. Voor het bepalen van gebruik van en preferentie voor vegetaties en gewassen werden ook maandelijks voor alle percelen binnen dezelfde telcirkel de aanwezige gewassen genoteerd. Dit laat toe om op elk tijdstip van het jaar voor elk telpunt het aanbod van de verschillende gewassen en vegetaties te bepalen.

Door de opzet van de tellingen lenen de verzamelde data zich minder goed, of zelfs helemaal niet, voor extrapolaties naar totale aantalschattingen voor Houtduiven in Vlaanderen of zelfs maar de provincie (zie ook JOHNSON 1995).

De tellingen werden in elke laatste week van de maand uitgevoerd en zoals beschreven door HERZON & O'HARA (2007) werd de volgorde van het bezoek van deze punten elke maand gewijzigd. De tellingen vonden plaats in de voormiddag

Houtduif - Koen Devos

en vroege namiddag. Het eerste telpunt werd telkens 1 uur na zonsopgang bezocht. Dit gaf de Houtduiven ook de tijd om de slaappleatsen te verlaten en de foerageergronden te bereiken (HUYSENTRUYT & CASAER 2009).

Tot slot werd voor elke waargenomen groep Houtduiven ook het gedrag (eten of rustend) en het aantal pas uitgevlogen juvenielen (zonder witte nekband) genoteerd.

Aantallen en densiteiten

De waargenomen Houtduifdensiteiten vertonen sterke seizoenale schommelingen (Figuur 1). De maandelijkse gemiddelde aantallen per hectare die werden opgetekend kunnen in het winterhalfjaar (oktober-maart) oplopen tot 2,5 terwijl in het zomerhalfjaar nooit meer dan 1 duif/ha wordt opgetekend. De densiteiten vertonen een terugval vanaf februari met een minimum in mei tot juli. Daarna neemt de gemiddelde dichtheid opnieuw snel toe van augustus tot november, waarna het aantal waargenomen duiven per ha stabiel blijft tot februari. De maxima van het aantal waargenomen duiven per maand op een telpunt vertonen een gelijkaardig patroon, met uitzondering van een hoge uitschieter in de maand januari.

Mogelijke verklaringen voor deze schommelingen kunnen zowel in het broed- als trekgedrag worden gezocht.

De start van het broedseizoen in half landelijk, half verstedelijkte gebieden kan vanaf maart worden verwacht (GÉROUDET 1983, CRAMP 1985, BIJLSMA 2002). Hierdoor bevinden zich vanaf dat moment ongeveer de helft van alle broedende dieren op het nest (MURTON & ISAACSON 1964, GÉROUDET 1983, CRAMP 1985). Dit resulteert automatisch in minder dieren die op het terrein aanwezig zijn en waargenomen kunnen worden. Daarom valt te verwachten dat het begin van het broedseizoen met een sterke terugval in het aantal waargenomen dieren gepaard gaat. Een dergelijke terugval wordt inderdaad opgemerkt in de opgetekende tellingen, zij het eerder pas na april.

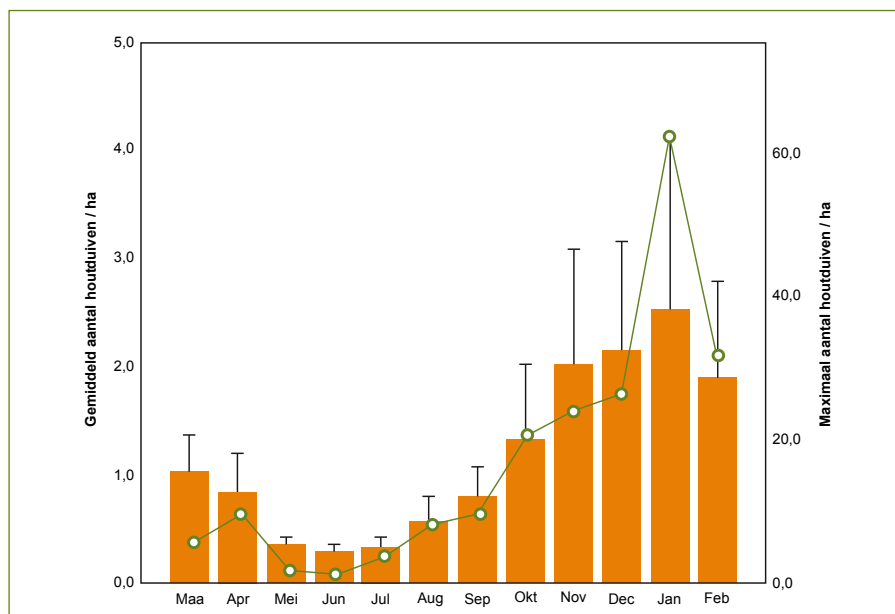
Bij Houtduiven vliegen de jongen gemiddeld anderhalve tot twee maanden na de eiafleg uit (MURTON & ISAACSON 1964, MURTON & WESTWOOD 1977, GÉROUDET 1983, CRAMP 1985). Vertrekkend van een broedseizoen dat start in mei, zou een eerste stijging van de waargenomen aantallen vanaf juli zichtbaar moeten zijn. Een dergelijke stijging wordt echter pas vanaf augustus waargenomen. Dit zou het gevolg kunnen zijn van een hogere ei- en nestmortaliteit bij legfels uit de maand mei in vergelijking tot latere, meer voedselrijke, maanden. Op basis van de literatuur blijken vroegere legfels inderdaad veel vatbaarder voor predatie omwille van het feit dat de ouders het in deze maanden moeilijker hebben om voldoende voedsel te verzamelen, zodat nesten vaker en voor langere tijd onbewaakt worden achtergelaten (MURTON & ISAACSON 1964).

Het einde van de broedseizoenspiek wordt in augustus en september verwacht (CRAMP 1985). Op dit moment zou niet enkel het uitvliegen van de jongen, maar ook het terug rondvliegen van de voorheen broedende ouderdieren tot een sterke toename van de waargenomen aantallen moeten leiden. Een dergelijke sterke stijging wordt inderdaad vanaf september, maar vooral vanaf oktober, vastgesteld. Ook de analyse van het aantal geobserveerde pas uitgevlogen juvenielen toont duidelijk een piek in de maanden juli, augustus en september (Figuur 2).

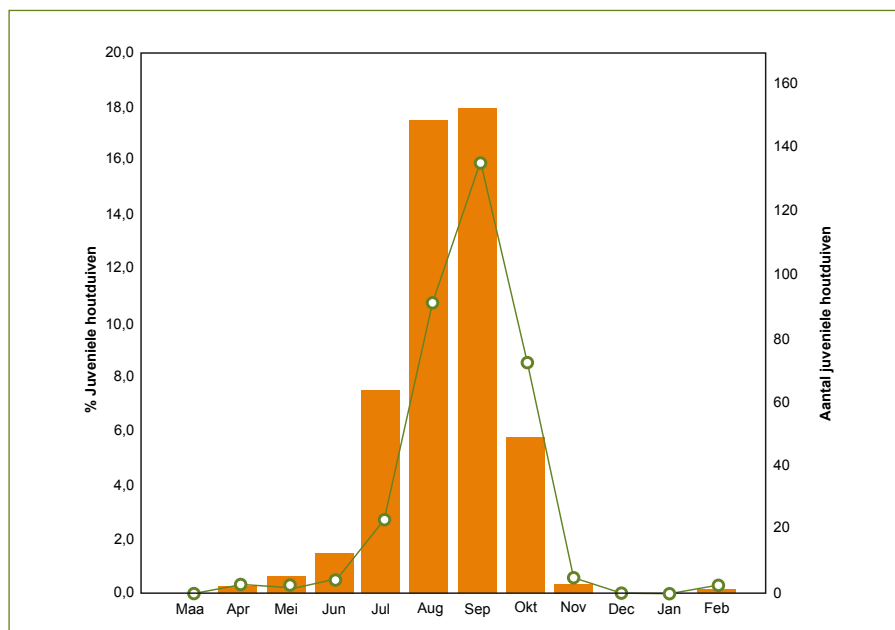
Al deze gegevens lijken erop te wijzen dat het broedseizoen bij Houtduiven in het agrarisch gebied in West-Vlaanderen later begint dan totnogtoe voor soortgelijke gebieden werd beschreven. Als mogelijke bijkomende informatiebron werden gedurende de studie ook vleugels van 1332 geschoten duiven door de lokale jagers verzameld en ter beschikking gesteld van het INBO. Door het combineren van de

Houtduif - Koen Devos

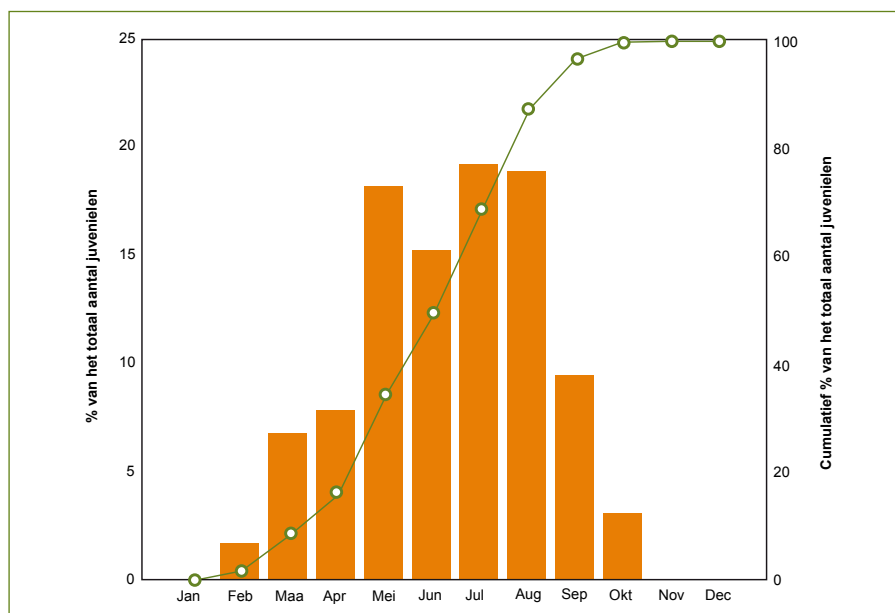

Figuur 1. Densiteitsschommelingen Houtduif maart 2008 – februari 2009 (kolom: gemiddelde densiteit + 95% betrouwbaarheidsinterval; lijn: maximale densiteit).

Figuur 2. Procentueel aandeel juveniele Houtduiven t.o.v. totaal aantal Houtduiven (kolommen) en totaal aantal juveniele Houtduiven (lijn) per maand, maart 2008 – februari 2009.

Figuur 3. Procentuele verdeling vleugels per maand van ontluiken t.o.v. alle ingezamelde vleugels van juveniele vogels uit lokaal afschot (kolom: procentuele verdeling per maand; lijn: cumulatieve procentuele verdeling per maand).

datum van afschot met de leeftijdsbepaling op basis van het ruistadium van de geschoten dieren kan de datum van uitkippen bepaald worden. Het ruipatroon van duiven laat immers toe om voor alle eerstejaarsvogels (294) met grote zekerheid de leeftijd te achterhalen met een foutmarge die kleiner is dan 2 weken. De resultaten van deze analyse wijzen ook op een later broedseizoen. 71% van alle juveniele dieren blijkt uitgekipt in de maanden mei tot september tegenover slechts 16% in de maanden daarvoor (Figuur 3). Bij deze analyse dient wel worden rekening gehouden met het feit dat enkel uitgevlogen en tot het afschot overlevende jongen werden bemonsterd. Gezien de eerder beperkte omvang van het aantal vleugels en het feit dat de data slechts afkomstig zijn van één kalenderjaar zal deze opzet ook in 2010 herhaald worden voor het studiegebied.

De stijging van de gemiddelde maandelijkse dichtheid in oktober valt, naast het einde van het broedseizoen, ook samen met het begin van de wintertrek (LINNARTZ 2002, TROOST & WAANDERS 2009). Hierdoor is het moeilijk de aantalstijging in die maand toe te wijzen aan één van beide mogelijke oorzaken. Wel vindt de najaars-trek ook nog voor een aanzienlijk deel in de maand november plaats (LINNARTZ 2002, TROOST & WAANDERS 2009). Dit verklaart de verdere toename in de geobserveerde aantallen.

Het aandeel van buitenlandse Houtduiven in de in Vlaanderen in de winter aanwezige populatie is uit de literatuur niet te achterhalen. Wel is gekend dat Oost-Europese vogels, in tegenstelling tot hun meer noordelijke soortgenoten, meer korte-afstandstrekken zijn die veeleer in Noord-Frankrijk overwinteren (SRUOGA et al. 2005, HOBSON et al. 2009 en waarbij het vermoeden bestaat dat een bepaald aandeel van hiervan in ons land overwintert (HOSTE 1987).

Dit weerspiegelt zich in onze resultaten met densiteiten die in december tot februari, gemiddeld boven 2 duiven/ha liggen. Volgens literatuurbronnen vindt de voorjaars trek plaats in maart en april, met een piek in de tweede helft van maart en de eerste helft van april (LINNARTZ 2002, TROOST & WAANDERS 2009). De waargenomen aantallen vertonen na de winter echter de sterkste daling tussen de laatste week van februari en de laatste week van maart en in mindere mate tussen de tellingen van maart en april. Het geringe verschil tussen maart en april zou er op kunnen wijzen dat de terugtrek in 2009 eerder eind februari/begin maart plaatsvond en tegen eind maart was afgerond. Trektelgegevens van 2009 bevestigen inderdaad een doortrekpiek die eerder in de eerste dan de tweede helft van maart plaatsvond (TROOST & WAANDERS 2009).

Habitat en dieetvoorkeur

De fluctuaties in duivendensiteiten doorheen het jaar in de vier voorafbepaalde categorieën van landschapstypes (bosrijk/bosarm, groentenrijk/arm en de combinaties ervan) vertonen gelijklopende patronen. De resultaten lijken dan ook aan te geven dat er in de loop van het jaar geen veranderingen in de verdeling van de aanwezige duiven over de verschillende landschapstypes zijn. Zo worden in de bosrijkere gebieden heel het jaar door de hoogste densiteiten aan duiven opgetekend. Door het vergelijken van het aanbod aan vegetaties en gewassen en de aangeduide percelen waarop bij elke telling de duiven(groepen) waargenomen werden kunnen de fluctuaties in het gebruik en de preferenties van de duiven voor bepaalde gewassen en vegetaties onderzocht worden.

Het teeltaanbod in het studiegebied vertoonde sterk seizoenale fluctuaties (Figuur 4). Voor de meeste vegetatiecategorieën en gewassen gebeurde de verandering in arealgrootte tussen opeenvolgende maanden steeds geleidelijk. De veranderingen

Houtduif - Koen Devos

in gewasaanbod tussen maart-april, april-mei en september-oktober vertoonden wel grote wijzigingen.

Literatuurgegevens geven aan dat, ongeacht het aanbod, het dieet bij Houtduiven in hoofdzaak door één tot twee seizoensafhankelijke voedseltypen wordt gedomineerd (CRAMP 1985). De data uit deze studie bevestigen dit. In tien van de 12 maanden werd een preferentie gevonden voor niet meer dan drie van de zeven beschikbare teeltcategorieën. In drie maanden betrof het slechts twee categorieën en in twee maanden werd slechts één enkele categorie geprefereerd.

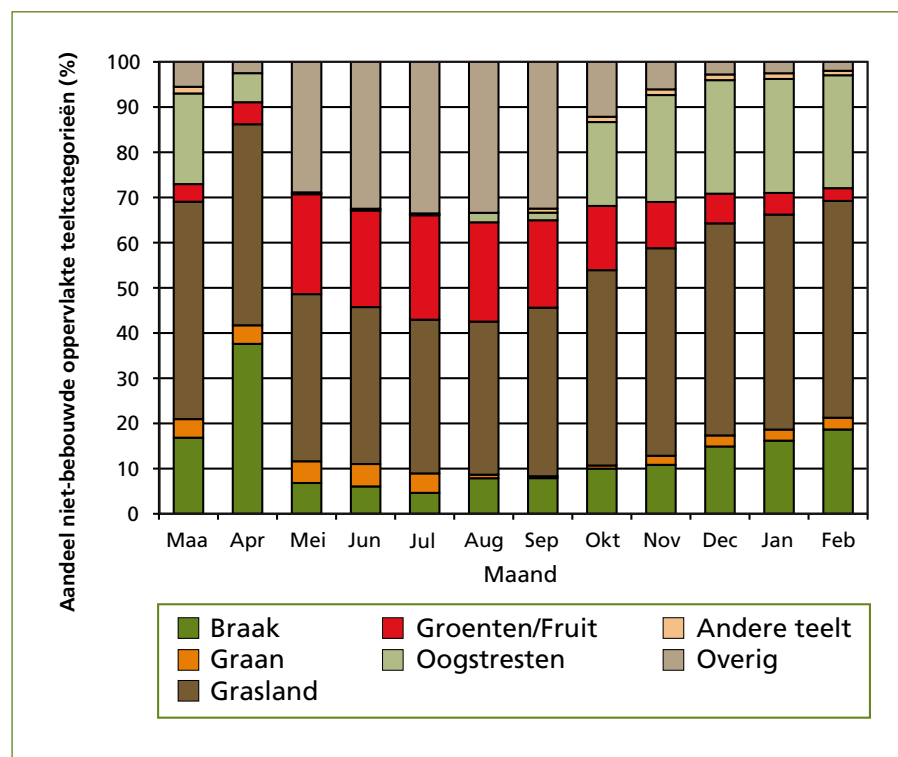
Het combineren van deze resultaten met gegevens over de perioden waarin teelten het meest schadegevoelige zijn geeft aan dat Houtduiven effectief in acht van de 12 maanden een 'voorkeur' hebben voor gewassen die dan schadegevoelig zijn. Gedurende de maanden oktober, november en december is dit echter niet het geval. Dit kan vermoedelijk teruggevoerd worden op het feit dat in deze maanden het areaal aan oogstresten, die een sterke voorkeur genieten (zie hoger), plots sterk toeneemt (maïs, bietenresten...).

De negatieve preferentie die in mei voor schadegevoelige teelten wordt opgetekend is minder eenduidig te verklaren en voelt zelfs contradictorisch aan met het feit dat juist dan veel schade optreedt aan bloemkolen. Het aandeel schadegevoelige teelten neemt in deze maand sterk toe en een groot aantal schadeclaims uit de bloemkoolteelt (1ste vrucht) komen uit deze maand. Naast het feit dat een groter aanbod van een bepaald gewas, zelfs bij een licht toenemend gebruik ervan, aanleiding geeft tot een daling van de preferentie-index (aangezien dit een vergelijking is tussen gebruik en aanbod), speelt de hoge preferentie die in mei en juni voor graslanden wordt opgetekend (in tegenstelling tot de andere maanden) hierbij vermoedelijk ook een rol.

De waargenomen negatieve preferentie betekent echter niet dat de duiven op dit moment van het jaar niet op deze gewassen foerageren en er schade kunnen aanrichten.

Duivenschade bij kool - Frank Huysentruyt

Figuur 4. Procentuele verdeling van het teeltaanbod per maand.

Houtduiven – Yves Adams / Vilda

En verder?

De studie geeft een aantal concrete antwoorden en mogelijke oorzaken voor de actuele duivenschade aan. Toch is het moeilijk op basis van de resultaten concrete maatregelen voor te stellen. Tot slot blijven er een aantal vragen nog onbeantwoord. Dit zorgt ervoor dat het onmogelijk is het effect van mogelijke maatregelen op voorhand ten volle in te schatten.

Willen ze kans op slagen maken moeten dergelijke maatregelen daarenboven gedragen worden door de verschillende stakeholders.

In de provincie West-Vlaanderen werd daarom een aanpak via adaptief beheer voorgesteld. Binnen dit kader worden, samen met de stakeholders, een aantal doelstellingen geformuleerd en mogelijke maatregelen voorgesteld. De daaropvolgende uitvoering ervan is gebaseerd op een permanente monitoring van de uitvoering en resultaten ervan. Deze aanpak moet een bijsturing vertrekend van de evaluatie van de resultaten van de maatregelen toelaten.

Deze aanpak zorgt ervoor dat kennisleemtes een aanpak op het terrein nu niet verhinderen, en tegelijk antwoorden gevonden kunnen worden op nog bestaande vragen.

Frank Huysentruyt & Jim Casaer

frank.huysentruyt@inbo.be

Referenties

- BIJLSMA R.G. 2002. Houtduif *Columba palumbus*. In: Hustings F. & Vergeer J.-W. Atlas van de Nederlandse broedvogels 1998-2000. Stichting Uitgeverij van de Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging, Utrecht. p. 262-263.
- CRAMP S. 1985. Handbook of the birds of Europe, the middle east, and north africa: the birds of the western palearctic. Vol. 4: terns-woodpeckers. Oxford University, Oxford. 960 pp.
- GEROUDET P. 1983. Limicoles, gangas et pigeons d'Europe. Collection les beautés de la nature. Delachaux et Niestlé, Neuchâtel; Paris. 235 pp.
- HERZON I., O'HARA R. 2007. Effects of landscape complexity on farmland birds in the Baltic States. Agriculture, Ecosystems & Environment, 118:297-306.
- HUYSENTRUYT F. & CASAER J. (2009). Duiven in een West-Vlaamse context. Deel 2: veldonderzoek. Rapporten van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek 2009 (INBO.R.2009.13). Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, Brussel.
- HUYSENTRUYT F., DOCHY O. & CASAER J. (2009). Duiven in een West-Vlaamse context. Deel 1: literatuuronderzoek en hypothesen. Rapporten van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek 2009 (INBO.R.2008.43). Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, Brussel.
- JOHNSON D.H. 1995. Point counts of birds: What are we estimating? In: RALPH C.J., SAUER J.R. & DROEGE S. Monitoring bird populations by point counts. United States Department of Agriculture Forest Service General Technical Report PSW-GTR-149. p. 117-123.
- LINNARTZ L. 2002. Houtduif (*Columba palumbus*). In: LWVT/SOVON. Vogeltrek over Nederland 1976-1993. Schuyt & Co, Haarlem. p. 166-167.
- LIPPENS L. & WILLE H. 1972. Atlas van de vogels in België en West-Europa. Lannoo: Tielt. 846 pp.
- MURTON R.K. & ISAACSON A.J. 1964. Productivity and egg predation in the woodpigeon. Ardea, 52:30-47.
- MURTON R.K. & WESTWOOD N.J. 1977. Avian breeding cycles. Clarendon press, Oxford. 594 pp.
- SCHEPPERS T. & CASAER J. 2008. Wildbeheereenheden - statistieken : rapportering en verwerking over de periode 1998 - 2007. Mededeling van het instituut voor natuur- en bosonderzoek. INBO, Brussel. 100 pp.
- SCHNOCK G. & TAHON J. 1988. Houtduif, *Columba palumbus*. In: Devillers P., Roggeman W., Tricot J., Del Marmol P., Kerwijn C., Jacob J.-P. & Anselin A. Atlas van de Belgische broedvogels. Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen, Brussel. p. 160-161
- TROOST G. & WAANDERS J. 2009. trektellen.nl, internationale database voor vogeltrektellingen en ringvangsten.
- VAN DEN BOSSCHE W. 2008. Vogels voeren en beloeren. Resultaten winter 2007-2008. Natuurpunt, Mechelen. 21 pp.
- VERGEER J.-W. & VAN ZUYLEN G. 1994. Broedvogels van Zeeland. De avifauna van Nederland, 2. Stichting Uitgeverij van de Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging, Utrecht. 426 pp.

Project Algemene Broedvogels Vlaanderen:

resultaten na de eerste
telcyclus (2007-2009)

Grauwe Vliegenvanger - Glenn Vermeersch

Velen onder jullie hebben de voorbije drie jaar meegewerkt aan het project Algemene Broedvogels Vlaanderen (ABV). Door de vlotte online invoer was het voor ons mogelijk vrij snel tussentijdse resultaten te tonen en dat willen we ook nu weer doen na de eerste volledige telcyclus. Van 22-26/03 jl. werd het driejaarlijkse congres van de European Bird Census Council (EBCC) georganiseerd. Dit was een ideale gelegenheid om voor het eerst voor een internationaal publiek het ABV-project voor te stellen en enkele prille resultaten te tonen.

Dit korte artikel is een samenvatting van de voordracht die op het EBCC-congres werd gepresenteerd en beoogt vooral de Vlaamse resultaten in een Europees kader te plaatsen.

We vergelijken daarom de voorlopige Vlaamse trends van een aantal soortgroepen met die van het 'Pan-European Common Bird Monitoring Programme'. De Vlaamse trends zijn gebaseerd op een vergelijking tussen 2007-2009 (eerste cyclus ABV-gegevens) en 2000-2002 (atlasdata). De Europese trends zijn gecombineerde trends van meer dan 20 lidstaten en gaan veel verder terug in de tijd. We vergelijken hier dan ook enkel de laatste 10 jaar. De Europese trendgrafieken zijn per soort raadpleegbaar op www.ebcc.info.

Generalisten

In Tabel 1 worden de Vlaamse trends weergegeven van een aantal soorten die talrijk zijn en die je in een grote verscheidenheid van habitats kan aantreffen. Telkens wordt het aantal hokken aangegeven waarin de soort werd vastgesteld, en dit voor hokken die zowel tijdens de eerste ABV-cyclus als tijdens het atlasproject werden geteld. Tevens wordt aangegeven of het verschil tussen beide significant is of niet.

In het algemeen scoren generalisten erg goed in Vlaanderen en daarmee volgen ze een Europese trend. Enkel Kauw vertoont een eerder stabiele Europese trend de voorbije 10 jaar terwijl het in Vlaanderen de snelst toenemende kraaiachtige is.

Soort	Atlas	Abv	% verschil	Sign.
Kauw	114	153	15,5	***
Vink	169	205	14,3	***
Houtduif	210	237	10,8	***
Merel	210	235	10,0	***
Gaai	112	135	9,2	*
Turkse Tortel	134	156	8,8	*
Winterkoning	200	221	8,4	*
Roodborst	139	160	8,4	*
Pimpelmees	157	179	8,8	*
Koolmees	194	223	11,6	***

Tabel 1. Trends van enkele generalisten in Vlaanderen.

Bossoorten

Soorten gebonden aan bossen doen het in het algemeen goed in Vlaanderen. Dit is vooral zo voor de standvogels. Langeafstandstrekkingers zoals Grauwe Vliegenvanger en Fluiterscoren heel wat minder goed. Onder de standvogels zijn er ook uitzonderingen. Zo wordt in vele streken de afname van de Matkop duidelijk ervaren op het terrein en dit blijkt nu voor het eerst ook uit de ABV-data. Hoewel Zwarte en Kleine Bonte Specht toenemen, is de steekproef nog te klein om tot wetenschappelijk significante verschillen te leiden. Indien we de Vlaamse trends vergelijken met de Europese liggen ze ook voor de bosvogels op dezelfde lijn. Met uitzondering van de Kleine Bonte Specht die op Europees niveau fel is achteruit gegaan, nemen de andere soorten al sinds halfweg de jaren 1980 sterk toe. De negatieve trends voor Matkop, Grauwe Vliegenvanger en Fluitersworden in nog sterkere mate vastgesteld in Europa, hoewel de timing van de afname niet overal gelijk loopt.

Fluiter – Glenn Vermeersch

Soort	Atlas	Abv	% verschil	Sign.
Groene Specht	85	127	16,7	***
Boomklever	25	54	11,6	***
Buizerd	61	81	8,0	*
Boomkruiper	85	104	7,6	*
Appelvink	1	5	1,6	***
Wespendief	1	5	1,6	***
Zwarte Specht	19	27	3,2	-
Kleine Bonte Specht	4	9	1,2	-
Fluiter	11	5	-3,5	-
Grauwe Vliegenvanger	41	18	-9,2	***
Matkop	45	27	-7,2	*

Tabel 2. Trends van enkele bossoorten in Vlaanderen

Landbouwsoorten – soorten typisch voor Kleine Landschapselementen

Op basis van de verzamelde gegevens publiceert de *European Bird Census Council* jaarlijks een update van de zogenaamde 'Wild Bird Indicator'. Daarbij gaat de aandacht vooral naar bos- en landbouwsoorten. De indicator is ondertussen wijd verspreid en wordt zelfs gebruikt in de Europese Commissie. Beleidsmakers hebben

nood aan duidelijk gepresenteerde resultaten en daarom is een eenvoudige indicator een krachtig instrument, maar het gevaar van een te sterke vereenvoudiging is dat bepaalde gegevens alsnog verloren gaan.

Zo lijkt de gezamenlijke trend voor alle landbouwsoorten in Vlaanderen stabiel (in tegenstelling tot de Europese grafiek), maar indien we gaan kijken naar soorten die typisch zijn voor kleine landschapselementen, kortweg KLE's, verschijnt een totaal ander beeld. Het gaat hier om soorten van houtkanten en (populieren)bosjes en allerlei lijnvormige ruigtes midden in landbouwgebied. In deze groep van soorten zitten zowel landbouw- als bossoorten en gemiddeld gezien gaan ze allen heel sterk achteruit. Meer nog, de terugval van deze soorten is zelfs sterker dan in de rest van Europa.

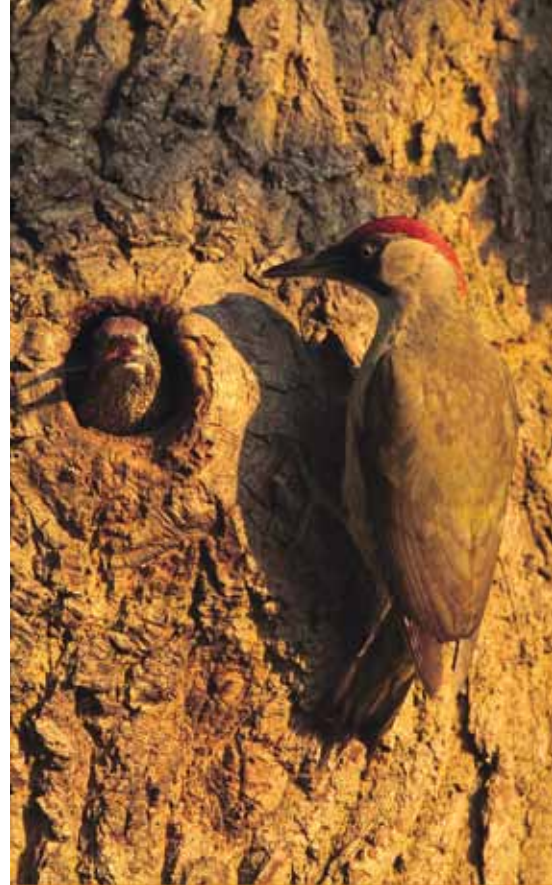
Soort	Atlas	Abv	% verschil	Sign.
Tortel	36	14	-8,8	***
Bosrietzanger	40	18	-8,8	***
Spotvogel	43	21	-8,8	***
Tuinfluitier	83	57	-10,4	***
Ringmus	78	47	-12,4	***
Fitis	106	74	-12,7	***
Grasmus	120	85	-13,9	***
Kneu	103	61	-16,7	***
Wielewaal	26	9	-6,7	***

Tabel 3. Trends van enkele soorten typisch voor kleine landschapselementen in Vlaanderen

Tweede cyclus ABV gestart!

Ondertussen is de tweede ABV-cyclus van drie jaar gestart en ook nu weer lijkt de medewerking erg goed te zijn. De tellers die al een eerste cyclus hebben meegewerkt, werken bijna allemaal graag opnieuw mee en in vele regio's bieden zich nog steeds nieuwe tellers aan. Op die manier raken nog steeds nieuwe ABV-hokken ingevuld en worden de verzamelde resultaten steeds krachtiger.

Binnenkort zal op de websites van INBO en Natuurpunt een overzicht verschijnen van alle trends die we tot nu konden berekenen. Na de tweede telcyclus in 2012 zal het bovendien mogelijk zijn jaarlijks een update te publiceren die enkel gebaseerd is op ABV-data. Tussentijds zal geregeld over de resultaten gerapporteerd worden in Vogelnieuws of in broedvogelrapportages (samen met de BBV-resultaten).

Groene Specht – Glenn Vermeersch

Glenn Vermeersch
glenn.vermeersch@inbo.be
 Iwan Lewylle
 Anny Anselin
 Luc De Bruyn

Dank!

We staan erop alle tellers nogmaals hartelijk te danken voor de medewerking. Hopelijk is iedereen na het lezen van de tussentijdse resultaten nog meer gemotiveerd om in de toekomst aan dit belangrijke project te blijven meewerken!

Buizerd – Glenn Vermeersch

Brengen beheer- maatregelen soelaas voor de geplaagde Vlaamse akker- en weidevogels?

Grauwe Gors – Koen Devos

De evolutie naar een intensieve landbouw heeft de laatste decennia een vernietigend effect gehad op de biodiversiteit op het platteland. Vele diersoorten zijn zeer sterk achteruit gegaan, of zelfs uitgestorven. Zeker in Vlaanderen is de situatie van verschillende typische landbouwsoorten zoals de Grauwe Gors en Veldleeuwerik ronduit triest. Gealarmeerd door deze bedreigde en verschaalde biodiversiteit hervormen beleidsmakers het landbouwbeleid en proberen onder andere door vrijwillige beheerovereenkomsten voor akker- en weidevogels het tij te keren. Het INBO volgt de situatie op de voet om zo de effectiviteit van deze maatregelen te bepalen en indien nodig tijdig te kunnen bijsturen.

Biodiversiteit in landbouwgebieden

Het landschap in Europa wordt al eeuwenlang in grote mate door landbouw bepaald, en de grote variatie aan agrarische cultuurlandschappen zorgt voor een vaak hoge biodiversiteit in deze gebieden (BIGNAL & McCracken 2000). De laatste decennia staan deze traditionele landbouwsystemen en hun biodiversiteit echter onder zware druk. Naar aanleiding van de zware voedseltekorten tijdens en na de tweede wereldoorlog beslisten de leden van de toenmalige Europese Economische Gemeenschap om een 'Gemeenschappelijk Landbouwbeleid' te voeren. Dat beleid was erop gericht om de voedselvoorziening in Europa veilig te stellen en betaalbaar te houden door de ontwikkeling van een modernere, productievere landbouw. Het gevolg was dat de Europese landbouw sinds de jaren 60 een sterke intensificatie heeft ondergaan. Dit ging gepaard met een mechanisatie van de landbouw, het intensieve gebruik van pesticiden en kunstmeststoffen en veranderingen in zowel de geteelde gewassen als in de timing van zaaien en de manier van oogsten. Gevarieerde, kleinschalige landbouw werd gaandeweg vervangen door monoculturen waarin geen plaats meer is voor habitats zoals poelen en heggen (DONALD et al. 2006). Deze ontwikkelingen leidden tot een sterk toegenomen landbouwproductie, maar hebben een nefast effect op de biodiversiteit. Zo zijn niet minder dan twee derde van de Europees als bedreigd of kwetsbaar beschouwde vogels soorten die aan landbouwgebied gebonden zijn (TUCKER & HEATH 1994). Verschillende studies hebben een sterk negatief verband gevonden tussen de landbouwopbrengsten per hectare en de biodiversiteit (bv. DONALD et al. 2001), en vele soorten die vroeger algemeen waren, zoals

Veldleeuwerik, Ringmus of Grauwe Gors, zijn zeer sterk teruggevallen. Vogels zijn vaak een goede indicator voor de toestand van de biodiversiteit, en een gelijkaardige negatieve evolutie is dan ook al vastgesteld voor zoogdieren, insecten en bloemplanten. Ook in Vlaanderen hebben vele 'landbouwsoorten' het erg moeilijk. Zo is het aantal Veldleeuweriken de laatste 30 jaar met ongeveer 95 % afgenomen! Andere karakteristieke soorten zoals Kempshaan en Ortolaan zijn zelfs al enige tijd als broedvogel uitgestorven in onze regio... (VERMEERSCH et al. 2004).

Bescherming van natuur in landbouwgebieden

Het inzicht dat natuurbeschermingsmaatregelen nodig zijn is niet nieuw, en in 1979 vaardigde de Europese Commissie de 'Vogelrichtlijn' uit, die in 1992 werd aangevuld met de 'Habitatrichtlijn'. Deze richtlijnen geven aan welke soorten en natuurgebieden er in Europa beschermd moeten worden en zullen resulteren in een Europees netwerk van natuurgebieden, Natura 2000 genaamd. Voor landbouwsoorten zijn deze maatregelen echter niet voldoende. Momenteel heeft 15 tot 20 % van de Europese landbouwgebieden een hoge biodiversiteitswaarde, maar hiervan wordt slechts ongeveer een derde door de Vogel- en Habitatrichtlijn beschermd (EEA 2004)... Met andere woorden, met natuurreservaten alleen redden we het niet, en er moeten maatregelen getroffen worden om de biodiversiteit in landbouwgebieden op te krikken. Om dit te bereiken wordt het Europese landbouwbeleid jaren ingrijpend hervormd (European Commission 1992). Een eerste hervorming is dat de inkomenssteun aan landbouwers niet langer rechtstreeks gekoppeld is aan de productie, maar dat de subsidies afhankelijk moeten worden van de mate waarin de boeren maatschappelijke waarden zoals milieu, landschap, natuur en voedselkwaliteit bevorderen. Hiervoor werd binnen het Europese Gemeenschappelijk Landbouwbeleid een tweede pijler ontwikkeld, de zogenaamde 'plattelandontwikkeling'. De Europese plattelandontwikkeling voorziet financiering en een lijst aan maatregelen waaruit elk land of regio de maatregelen kan uitkiezen en invullen die het beste een meerwaarde kunnen leveren aan de landbouw en het platteland.

Landbouwnatuur in Vlaanderen

De hervorming van het landbouwbeleid komt niets te vroeg voor Vlaanderen aangezien onze regio het meest natuurarme landbouwgebied van Europa (EU-15) heeft. Slechts 0,47 % van de gebieden in landbouwgebruik kan als biologisch zeer waardevol beschouwd worden (DANCKAERT et al. 2009)... Daarbovenop komt nog eens dat Vlaanderen in Europese context gezien erg weinig natuurgebieden heeft, en dat er tot nu toe weinig geïnvesteerd werd in natuur buiten de natuurgebieden (VAN DYCK 2010). Het Vlaams Programmadoocument voor Plattelandontwikkeling (PDPO) - de Vlaamse invulling van de Europese plattelandontwikkeling - biedt dan ook een uitgelezen kans om tot een verweving van landbouw en natuur te komen, een conditio sine qua non voor het voortbestaan van veel van onze meest bedreigde vogelsoorten. Het Vlaamse PDPO ter verbetering van het milieu en het platteland steunt op zogenaamde 'agromilieumaatregelen', beheerd door Agentschap voor Landbouw en Visserij, en op 'beheerovereenkomsten' van de Vlaamse Landmaatschappij. Onder de agromilieumaatregelen worden er premies gegeven voor bijvoorbeeld mechanische onkruidbestrijding of biologische productiemethodes terwijl de beheerovereenkomsten een vergoeding voorzien voor het vrijwillig uitvoeren van bijvoorbeeld het onderhoud van kleine landschapselementen of de zorg voor akker- en weidevogels (VLM 2000).

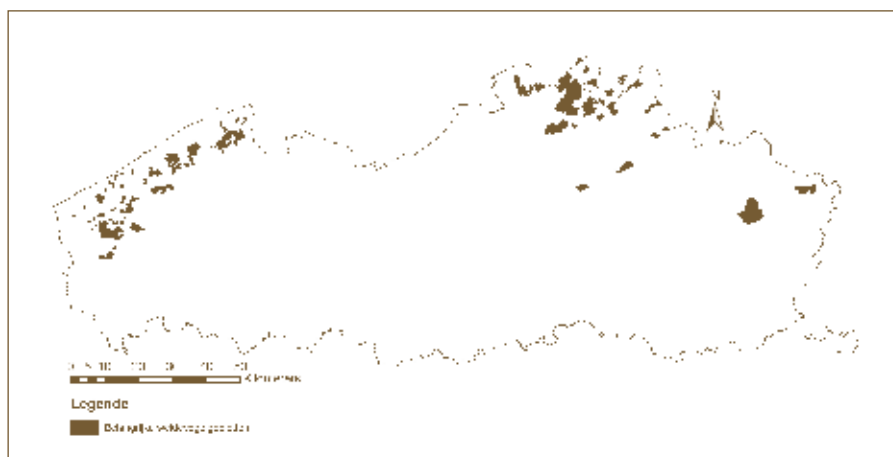
Grutto – Koen Devos

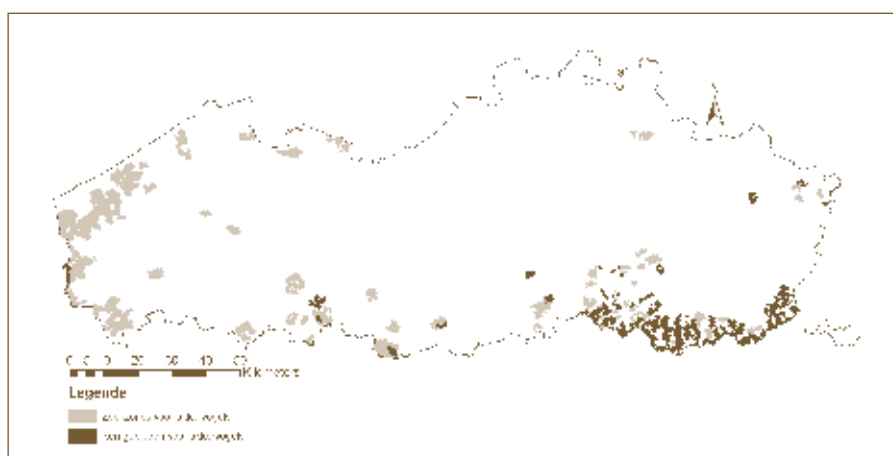
Beheersovereenkomsten voor akker- en weidevogels

Gezien hun vaak penibele situatie en hun belang als indicator voor de biodiversiteit zijn er speciale beheersovereenkomsten opgemaakt voor akker- en weidevogels. Weidevogelbeheersmaatregelen beogen de instandhouding van populaties van bv. Grutto, Kievit, Slobeend, Tureluur, Wulp, Zomertaling, Scholekster en Graspieper terwijl akkervogelmaatregelen focussen op soorten als Grauwe Gors, Geelgors, Gele Kwikstaart en Veldleeuwerik. Voor weidevogels kan er een vergoeding verkregen worden voor het uitstellen van de maai- en beweidingsdatum, voor het beschermen van nesten en voor het aanleggen van vluchtstroken (niet of later gemaaide stroken waarin de predatiekans lager is). Voor akkervogels komen maatregelen zoals het aanleggen winterstoppels, graanranden, voedselgewassen en gemengde of opgeploegde grasstroken voor subsidie in aanmerking. Ook de aanleg van leeuwerikvlakjes (open, onbezaaide plekken in een graanveld die dienst kunnen doen als broedplek voor o.a. Veldleeuwerik) kan vergoed worden. Het Europees landbouwbeleid stelt dat landbouwgronden met een hoge natuurwaarde prioritaire gebieden zijn voor plattelandsontwikkeling, en de akker- en weidevogelbeheermaatregelen kunnen dan ook alleen getroffen worden in door het INBO afgebakende gebieden (DANCKAERT et al. 2009). Voor weidevogels werden deze gebieden hoofdzakelijk geselecteerd op basis van de recente aanwezigheid van kritische en zeer kritische weidevogelsoorten (Tureluur, Watersnip, Zomertaling, Kwartelkoning, Paapje, Grutto, Wulp en Slobeend). In Vlaanderen is er circa 43.400 ha landbouwgebied dat als belangrijk weidevogelgebied kan bestempeld worden (Figuur 1), en anno 2008 was er al 808 ha landbouwgebied waar effectief weidevogelbeheer werd toegepast. Voor akkervogels heeft het INBO een akkervogelindex opgesteld die de

Figuur 1. Belangrijke weidevogelgebieden. Alleen in deze gebieden kunnen beheersovereenkomsten afgesloten worden.

Figuur 2. Belangrijke akkervogelgebieden. Alleen in deze gebieden kunnen beheersovereenkomsten afgesloten worden.

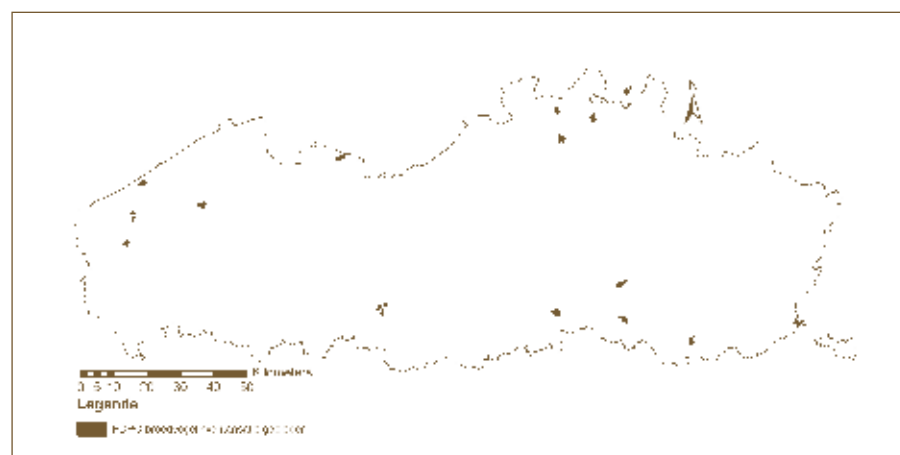
kans weergeeft dat een volledige akkervogelgemeenschap aangetroffen wordt. De akkervogelindex is gebaseerd op het voorkomen van Kievit, Patrijs, Veldleeuwrik, Gele Kwikstaart, Ringmus, Geelgors en Grauwe Gors, waarbij meer belang gehecht werd aan zeldzamere soorten. Op basis van deze index werden kerngebieden en zoekzones afgebakend (Figuur 2). De kerngebieden zijn de gebieden met de hoogste indexscores, dus de gebieden waar de meest bedreigde soorten nog steeds voorkomen, en in deze gebieden kunnen landbouwers individueel beheerovereenkomsten afsluiten. De zoekzones komen voor in gebieden van minstens 200 ha aanengesloten landbouwgebied waarin minstens 5 % 'akkervogelvriendelijk' terrein voorkomt. In deze zoekzones zijn er mogelijkheden om de vogelpopulaties weer te laten ontwikkelen, maar kunnen beheerovereenkomsten alleen gesloten worden via projecten waarin meerdere landbouwers zich gezamenlijk inspannen. Het inzicht dat een verweving van natuur en landbouw noodzakelijk is wint langzaam veld, wat geïllustreerd wordt door het feit dat al meer dan 90 Vlaamse landbouwers zich hebben aangemeld voor een beheerovereenkomst voor akkervogels!

INBO volgt op en evalueert

Beheerovereenkomsten zitten dus duidelijk in de lift, maar een goede monitoring is noodzakelijk om de effectiviteit van deze maatregelen in te schatten. Verschillende studies tonen aan dat beheerovereenkomsten een positief effect kunnen hebben, en tot een toename leiden van zowel het aantal soorten als van hun talrijkheid. Dit is echter niet steeds het geval. Zo kan het zijn dat lokale beheersmaatregelen zoals bijvoorbeeld het uitstellen van de maaidatum niet opwegen tegen de negatieve effecten van intensief landgebruik, of dat factoren die op een grotere schaal gecontroleerd worden (bijvoorbeeld grondwaterstand) te verstorend werken. Ook blijkt dat de impact van beheerovereenkomsten vaak niet opgevolgd wordt, of dat de monitoringsprogramma's vaak geplaagd worden door methodologische tekortkomingen. Om na te gaan of de Vlaamse PDPO maatregelen er echt in slagen om te biodiversiteit te beschermen, en om indien nodig tijdig te kunnen bijsturen, zal het INBO een impactindicator voor akker- en weidevogels in Vlaanderen ontwikkelen. Daarvoor zal gebruik gemaakt worden van twee datasets. Een eerste evaluatie van de PDPO maatregelen wordt mogelijk gemaakt door de gegevens die verzameld worden in het kader van het lopende project 'Algemene Broedvogels Vlaanderen'. In dit meetnet wordt de verspreiding en populatiegrootte van een aantal algemene broedvogels opgevolgd door middel van inventarisaties van steekproefhokken (1 km²). Vijfhonderd van die steekproefhokken liggen grotendeels in landbouwgebied en een vergelijking van de biodiversiteit in hokken met en zonder beheermaatregelen

Kievit – Yves Adams / Vilda

Figuur 3. Landbouwgebieden waarin het INBO de biodiversiteit, en de evolutie daarvan, zal opvolgen om zo de effectiviteit van de beheermaatregelen te bepalen.

Ringmus – Koen Devos

kan een indicatie geven van de effectiviteit van de maatregelen. Deze dataset heeft echter het nadeel dat er gepoogd moet worden om het effect van beheermaatregelen los te koppelen van de invloed van habitatkwaliteit. Een bepaald hok kan immers een hoge biodiversiteit hebben omdat het in een goed habitat gelegen is, onafhankelijk van de aanwezigheid van maatregelen. Om dit probleem te omzeilen zal het INBO broedvogelinventarisaties uitvoeren in veertien zorgvuldig gekozen landbouwgebieden in Vlaanderen (Figuur 3). Deze gebieden werden geselecteerd op basis van de densiteit aan akker- en weidevogelmaatregelen, maar er werd ook rekening gehouden met andere potentieel belangrijke factoren zoals bijvoorbeeld habitatkwaliteit (akker of grasland, perceelsgroottes,...). Op deze manier kunnen er gedetailleerde gegevens verzameld worden over verspreiding, populatiegrootte en habitatgebruik van de doelsoorten in relatie tot de getroffen beheersregelen. Door het opvolgen van populatietrends doorheen de jaren zal het INBO uitsluitsel kunnen geven over de mate van succes van de akker- en weidevogelbeheermaatregelen. Een eerste evaluatie van dit project valt dit najaar al te verwachten.

Diederik Strubbe

diederik.strubbe@inbo.be

Referenties

BIGNAL E.M. & D. I. MCCracken 2000 The nature conservation value of European traditional farming systems. *Environ. Rev.* 8(3): 149–171

DANCKAERT S., CAREL K., VAN GIJSEGHEM D. & HENS M. 2009 Indicatoren voor het opvolgen van de hoge natuurwaarden op landbouwgrond in het kader van de PDPO-monitoring. Een verkennende analyse. Departement Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie.

DONALD P.F., SANDERSON F.J., BURFIELD I.J. & VAN BOMMEL F.P.J. 2006 Further evidence of continent-wide impacts of agricultural intensification on European farmland birds, 1990–2000. *Agriculture, Ecosystems and Environment* 116: 189–196

DONALD P.F., GREEN R.E. & HEATH M.F. 2001 Agricultural intensification and the collapse of Europe's farmland bird populations. *Proc. R. Soc. Lond. B* 268:25–29

EUROPEAN COMMISSION 1992 Council Regulation on Agricultural Methods Compatible with the Requirements of the Protection of Environment and the Maintenance of the Countryside. EC 2078/92. DO no. L 215 of 30.6.1992, p. 85

EUROPEAN ENVIRONMENT AGENCY 2004 High nature value farmland. Characteristics, trends and policy challenges. Luxembourg: Office for Official Publication of the European Communities, 32 p.

TUCKER G.M. & HEATH M.F. 1994 Birds in Europe. Their conservation status. Birdlife Conservation Series No 3. BirdLife International, Cambridge

VAN DYCK H. 2010 Biodiversiteit in gevaar. *MO*magazine* 73: 11

VERMEERSCH, G.; ANSELIN, A.; DEVOS, K.; HERREMANS, M.; STEVENS, J.; GABRIËLS, J.; VAN DER KRIEKEN, B. (2004). Atlas van de Vlaamse broedvogels : 2000-2002. Mededeling van het Instituut voor Natuurbehoud, 23. Instituut voor Natuurbehoud: Brussel, 496 p.

VLAAMSE LANDMAATSCHAPPIJ (VLM) 2000 Beheersovereenkomsten: boeren beheren de natuur. http://publicaties.vlaanderen.be/docfolder/7084/VLM_beheersovereenkomsten.pdf

Habitatvereisten van het Woudaapje in Vlaanderen

Vorbereidend onderzoek in het kader van de Instandhoudingsdoelstellingen

Woudaapje - Yves Adams/Vilda

Als hulpmiddel bij het bepalen van lokale instandhoudingsdoelstellingen voor habitat- en vogelrichtlijngebieden stelde het INBO beoordelingstabellen op (T'JOLLYN et al in prep., ADRIAENS et al 2008, ADRIAENS & AMEEUW 2008). Deze tabellen moeten het mogelijk maken de staat van instandhouding van een habitat of soort in een gebied in te schatten aan de hand van een aantal criteria. Ze geven de ecologische vereisten per habitat of soort en zijn voornamelijk gebaseerd op literatuuronderzoek. Het is de bedoeling de bruikbaarheid van deze tabellen op het terrein te testen. Voor de vogels konden we hiermee pas afgelopen zomer starten. Wegens tijdsbeperkingen voerden we enkel nog maar een eerste kleine steekproef uit. We kozen het Woudaapje Ixobrychus minutus als proefsoort gezien deze reigerachtige een laat broedseizoen heeft en dus in principe tot ver in de zomer kon opgevolgd worden. We bespreken hier kort onze eerste ervaringen in een vogelrichtlijngebied waar de soort (relatief) talrijk aanwezig is, nl het Vijvergebied Midden-Limburg (Limburg) en in het vogelrichtlijngebied Poldercomplex (West-Vlaanderen) waar ze zeer onregelmatig voorkomt.

Methode

De steekproef hield enerzijds een (beperkte) inventarisatie van de soort in en anderzijds het in kaart brengen van de geschikte biotopen en hun ecologische parameters. In de maand juli werden alle moeraszones twee à drie keer geteld, 's ochtends vroeg of 's avonds laat. Omdat de soort een verborgen levenswijze heeft, werd af en toe geluid afgespeeld (voornamelijk de vluchtroep en de staccato alarmroep) om reactie uit te lokken. Kartering van de geschikte biotopen gebeurde aan de hand van de beoordelingstabellen (ADRIAENS & AMEEUW 2008). Voor iedere vijver werd op die manier de staat van instandhouding bepaald: goed (A), voldoende (B) of onvoldoende (C). Zowel A als B houden een gunstige staat van instandhouding in; C is ongunstig. Om een eerste idee te krijgen van het voedselaanbod in beide vogelrichtlijngebieden werden telkens acht amfibieënfuiken verspreid geplaatst in één voor de soort geschikte vijver per gebied gedurende 24 uur.

Voorlopige resultaten

Trefkans in juli

De inventarisatierondes in het Vijvergebied leverden zichtwaarnemingen van 9 à 10 adulte of eerste zomer Woudaapjes en 2 à 3 juveniele exemplaren op.

Van de 9 à 10 waren er minstens 5 mannetjes en 4 vrouwtjes, wat kan geïnterpreteerd worden als een aanwijzing voor 4 tot 5 broedparen. Uitgebreide inventarisaties door ANB dit voorjaar geven echter een veel hoger aantal broedparen, namelijk 20 territoria (Geert Beckers pers. med.). Het afspelen van geluid had betrekkelijk weinig succes als hulpmiddel. Rond half juli lokte het nauwelijks enige reacties uit; eind juli reageerde de soort dan weer beter, vooral op de staccato alarmroep. In het Poldercomplex werden geen Woudaapjes waargenomen. De soort kwam er nog tot de jaren '60 tot broeden, maar verdween daarna zo goed als volledig uit het gebied, met slechts uitzonderlijk nog een broedgeval. De laatste jaren worden wel regelmatig doortrekkers opgemerkt te Zeebrugge, net buiten de grenzen van het vogelrichtlijngebied. Dit heeft echter nog niet geleid tot een succesvol broedgeval.

Geslacht habitat en voedsel

De oppervlakte geschikt habitat (A + B) is veel groter in het Vijvergebied dan in het Poldercomplex (zie Tabel 1). Ook de habitatkwaliteit is er opvallend beter: de oevervegetatie is er gevarieerder, er zijn veel meer drijvende of ondergedoken waterplanten aanwezig en de geschikte biotopen liggen vlakbij elkaar (clusters van geschikte vijvers). De vijverbodem is er over het algemeen zandig. In de vijver in het Poldercomplex waar amfibieënfuiken geplaatst werden (in het natuurreservaat 'De Fonteintjes'), was dit ook het geval, maar daar bovenop had zich een dikke laag modderig substraat gevormd (ca 50 cm dik). Interessant is wel dat de territoria van Woudaapje in het Vijvergebied niet steeds in optimaal habitat ('A') lagen; zo foerageerde een vrouwtje regelmatig in kleine, troebele vijvers met weinig waterplanten en relatief diep water tegen de oevers (ca 60 cm diep; habitatkwaliteit B). Vanuit het riet of vanop overhangende vegetatie (dode

Vogelrichtlijngebied	Oppervlakte A (ha)	Oppervlakte B (ha)	Totale oppervlakte geschikt habitat (ha)
Vijvercomplex	84,08	53,17	137,25
Poldercomplex	0*	16,44	16,44

* Net buiten het vogelrichtlijngebied zijn wel 9,83 ha goed habitat (A) aanwezig.

Tabel 1. Oppervlakte habitat met goede (A) en voldoende kwaliteit (B) voor Woudaapje in de onderzochte gebieden

Prooi type	aantal in onderzochte vijver	
	Vijvercomplex	Fonteintjes
kleine visjes (c. 1 cm)	250+	20
Blauwbandgrondel (7 cm)	1	0
Rietvoorn (10 cm)	1	0
slakken	2	1
bootsmannetje	2	60
bloedzuiger	1	4
rivierkreeftjes	0	8
larven (odonata)	0	11
salamander (jong)	0	2
waterpissebed	0	46
staafwants	0	1

Tabel 2. Aantal en type prooien in amfibieënfuiken in beide onderzochte vijvers

takken) pikte ze voedsel van het wateroppervlak op. Op zicht kon echter niet vastgesteld worden om welke prooien het precies ging. De amfibieënfuiken leverden in dit foerageergebied vooral veel kleine visjes op (c. 1 cm groot; zie Tabel 2). Ook daarin was een verschil merkbaar met het Poldercomplex: hoewel het voedselaanbod op de plaats van staalname ook daar groot was, bestond het vooral uit allerlei ongewervelden.

Conclusies

Aangezien het ging om een beperkte steekproef, is het voorbarig om verregaande conclusies te trekken. Wat wel duidelijk is, is dat het lage aantal inventarisatierondes niet volstond om lokale populaties nauwkeurig in kaart te brengen. Intensieve inventarisaties van in het begin van het broedseizoen zijn aangewezen. De hoofd-inventarisatieperiode voor de soort valt van half mei tot half juli (de volledige geschikte periode loopt van begin mei tot half juli) en dus was gedurende een deel van onze telperiode de detectiekans al duidelijk afgenomen. Omdat in optimale biotopen de broedparen soms erg dicht bij elkaar kunnen liggen, kan het zelfs nodig zijn exemplaren individueel te proberen herkennen. Zo verschillen sommige eerste-zomer mannetjes van adulte door een bruine tint op de zijkop en zijn er onder adulte mannetjes in het broedseizoen wel wat verschillen in de kleurintensiteit van de naakte huid tussen oog en snavel.

Het lijkt erop dat, naast een grote aaneenschakeling van geschikt biotoop, ook voedselaanbod een van de belangrijkste factoren zou kunnen zijn voor het aantrekken en behouden van broedende Woudaapjes. De populatie in het Vijvercomplex lijkt alleszins te profiteren van de viskweek daar. Over het algemeen is vis een hoofdbestanddeel van het dieet - vooral Alver, Serpeling, Karper, Baars, Snoek en Riviergrondel (BIRGUIDES LTD 2006) – maar in Vlaanderen werd nog geen onderzoek gedaan naar voedselkeuze. Naar beheer toe kan het interessant en waardevol zijn verder onderzoek te verrichten naar voedselaanbod, vegetatie, waterkwaliteit, waterdiepte e.d. in gebieden waar de soort slechts occasioneel broedt of enkel op doortrek wordt gezien en de resultaten te vergelijken met gebieden waar zich een gezonde populatie in stand houdt. Dichtmazige fuiken of netten zijn daarbij wellicht het meest geschikt (zodat ook kleine visjes meegevangen worden), eventueel aangevuld met elektrisch vissen.

De viskweek in het Vijvercomplex heeft momenteel echter niet alleen voordelen. Delen van sommige kweekvijvers zijn met fijne draden overspannen, waar nogal eens vogels in verstrikt raken. Dit werd pijnlijk geïllustreerd op 16 juli, toen een dode juveniele Woudaap in de draden hing.

Dankwoord

Dank aan Wouter Vansteelant en Geert Beckers voor hun hulp bij het veldwerk. De Limburgse gastvrijheid van Geert verdient speciale vermelding. Ook dank aan John Van Gompel voor de toelating tot het betreden van het reservaatgedeelte in de Fonteintjes.

Literatuur

ADRIAENS D., ADRIAENS T. & AMEEUW G. (Ed.) (2008). Ontwikkeling van criteria voor de beoordeling van de lokale staat van instandhouding van de habitatrichtlijnsoorten.[INBO.R.2008.35]. Rapporten van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, 2008(35). Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek: Brussel : Belgium. 217 pp.

ADRIAENS P. & AMEEUW G. (Ed.) (2008). Ontwikkeling van criteria voor de beoordeling van de lokale staat van instandhouding van de vogelrichtlijnsoorten.[INBO.R.2008.36]. Rapporten van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, 2008(36). Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek: Brussel : Belgium. 246 pp.

BIRGUIDES LTD, 2006. Birds of the Western Palearctic Interactive 2.0. Skylark Associates Ltd.

Peter Adriaens

peter.adriaens@inbo.be

Biotoop van Woudaapje te Zonhoven - Peter Adriaens

INBO volgt effecten van begrazing op een populatie Boomleeuweriken

Boomleeuwerik – Glenn Vermeersch

In de loop van 2009 werden voor Vlaanderen instandhoudingsdoelen (IHD's) voor broedvogels van de Annex I van de Europese Vogelrichtlijn opgemaakt. Je kon hierover al een en ander lezen in eerdere nummers van Vogelnieuws. Vlaanderen verbindt zich er naar Europa toe de voorgestelde doelen per soort na te streven door bescherming van gebieden en gerichte soortbeschermingsacties. In de loop van 2009 werden voor een aantal Vogelrichtlijngebieden zogenaamde gebieds-IHD's opgemaakt. Per gebied werden voor de aanwezige Annex I broedvogelsoorten aparte populatiedoelen bepaald. Ook een aantal soorten die voorkomen op de Vlaamse Rode Lijst kunnen op gebiedsniveau worden opgenomen in de populatiedoelen. In de toekomst zal op geregelde basis door monitoring moeten worden nagegaan of de voorgestelde doelen werden bereikt.

Vele van de bestaande Vogelrichtlijngebieden zijn deels in eigendom of beheer van de Vlaamse Gemeenschap (ANB) en worden ook door Vlaanderen beheerd met bijgevolg een behoorlijke inzet van financiële middelen. Het is dan ook belangrijk na te gaan of het huidige gevoerde beheer compatibel is met de aan Europa voorgestelde populatiedoelen van (o.a.) Annex I broedvogelsoorten. Bovendien zijn de verschillende van die gebieden onderhevig aan een zekere recreatiedruk. Indien huidige beheer en/of recreatiedruk niet verenigbaar zijn met het behalen van de voorgestelde populatiedoelen zullen die aangepast moeten worden zodat een optimale kosten-baten verhouding wordt bekomen.

In het kader van deze probleemstelling startte het INBO in 2010 met een onderzoek naar broedsucces van de Boomleeuwerik in het Grenspark De Zoom- Kalmthoutse Heide. In dit grensoverschrijdende heidegebied broeden ca. 60 paren van deze Annex I-soort. Bovendien is het een grondbroeder die vooral in de drogere delen van de heide voorkomt. Net in die delen zijn ook de schapen die voor het beheer worden ingezet het meest actief. De schapen worden bovendien niet overal ingezet als beheermaatregel. In het Nederlandse deel van het Grenspark worden ze slechts sporadisch gebruikt. Door het broedsucces in niet-begraasde delen te vergelijken met dat in de wel begraasde delen, hopen we op termijn een uitspraak te kunnen doen over mogelijke effecten. Uiteraard beïnvloeden heel wat factoren het uiteindelijke broedsucces van de Boomleeuweriken. Zo spelen de weersomstandigheden ongetwijfeld een grote rol, maar die zijn gelijk in beide delen van het Grenspark. Recreatiedruk kan ook een rol spelen, maar de leeuweriken lijken daar voorlopig

weinig hinder van de ondervinden. Tot op heden werden 20 nesten gelokaliseerd en bijna allemaal zijn ze gelegen op minder dan 2 meter van vaak drukke wandelpaden. Begrazing kan zowel directe (vertrapping) als indirecte effecten hebben. Indien een broedende vogel door een grazende kudde verstoord wordt, kan het nest verlaten worden waardoor predatoren meer kansen krijgen. Begrazing kan zelfs een effect hebben op de soortensamenstelling van de aanwezige insecten. Indirect kan dit eveneens een invloed hebben op het broedsucces.

Een heel kluwen dus dat we de komende jaren willen trachten te ontrafelen. Het finale doel is het optimaal op elkaar afstemmen van de Boomleeuwerik en het gevoerde heidebeheer. In volgende nummers van Vogelnieuws zal geregeld over dit project gerapporteerd worden.

Glenn Vermeersch

glenn.vermeersch@inbo.be

Boomleeuwerik – Yves Adams / Vilda

Overwinteren- de ganzen in Vlaanderen tijdens de winter 2009- 2010

Kolgans - Koen Devos

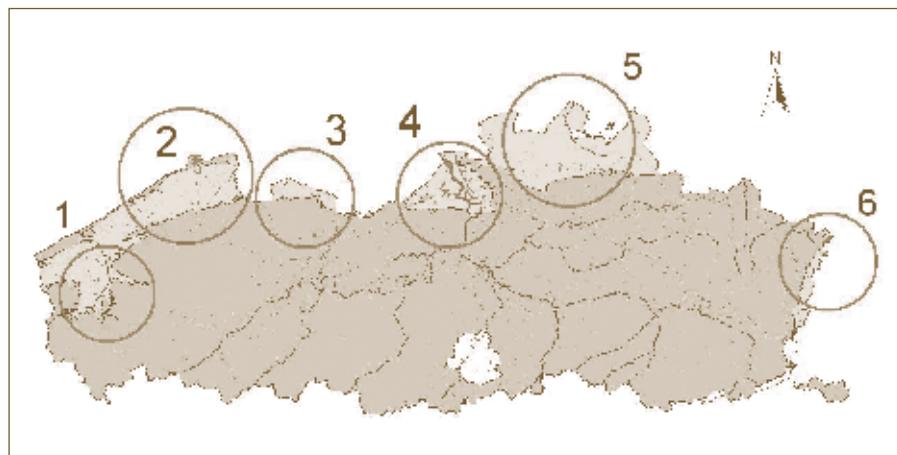
In de volksmond heten de arctische ganzen die hier komen overwinteren nog steeds 'vriezegansen'. Ganzen werden in Vlaanderen immers lange tijd geassocieerd met strenge winters. Zij die het hebben meegemaakt herinneren zich ongetwijfeld nog levendig de grote toevloed van wilde ganzen tijdens de extreem koude en lange winter 1978/79. Hetzelfde fenomeen deed zich op iets bescheidener niveau voor midden de jaren '80. Daarna werden koude winters steeds zeldzamer en leek er nauwelijks nog een verband tussen de (toenemende) aantallen ganzen in Vlaanderen en weersomstandigheden. Zelfs koudegolven in de winters 1995/96, 1996/97 en 2008/09 hadden geen merkbaar effect op de aantallen ganzen in Vlaamse pleisterplaatsen. Toen grote delen van Europa de voorbije winter 2009/10 nog eens kreunden onder het barre winterweer groeide onder ganzenkijkers toch de hoop op een influx van ganzen in Vlaanderen, vooral omdat veel traditionele noordelijke pleisterplaatsen te kampen hadden met langdurige sneeuwval (o.a. in Nederland en Duitsland). Of de 'vriezegansen' voor een keer hun naam nog eens alle eer aandeden, leest u in deze bijdrage.

Tellingen

Ganzen behoren tot de best getelde vogelgroepen in Vlaanderen. Het relatief beperkte verspreidingsgebied van overwinterende wilde ganzen (Figuur 1) werkt daarbij in het voordeel van de tellers. Alle ganzensoorten worden tijdens het winterhalfjaar maandelijks geteld in geheel Vlaanderen (telkens in een vastgelegd weekend in de periode oktober-maart), als onderdeel van het project 'Watervogeltellingen Vlaanderen'. De coördinatie van deze tellingen berust bij het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek in samenwerking met Natuurpunt.studie. De tellingen zelf worden in belangrijke mate uitgevoerd door ervaren vrijwilligers. In een aantal regio's worden ganzen zelfs wekelijks tot tweewekelijks geteld. Deze aanvullende tellingen worden in dit artikel slechts summier besproken.

Gezien de grote volledigheid van de tellingen, stelt zich nauwelijks een probleem wat betreft de vergelijkbaarheid van verschillende winters. De getelde absolute aantallen geven bijgevolg een goed beeld van de werkelijke aantalsveranderingen. Alleen bij de Grauwe Gans en in mindere mate Brandgans dient rekening gehouden met deels onvolledige gegevens in de periode 1990/91 tot 1998/99. Bij de trendberekeningen werden dergelijke hiaten (< 3 % van het totaal aantal telgegevens) ingevuld met 'bijschattingen' op basis van beschikbare telgegevens buiten het telweekend. Om de trends te bepalen werd voor alle winters ook het aantal gansdagen berekend. Gansdagen zijn een veel gebruikte maat om ganzenbezoek uit te

Figuur 1. Situering van de belangrijkste overwinteringsgebieden voor wilde ganzen in Vlaanderen.

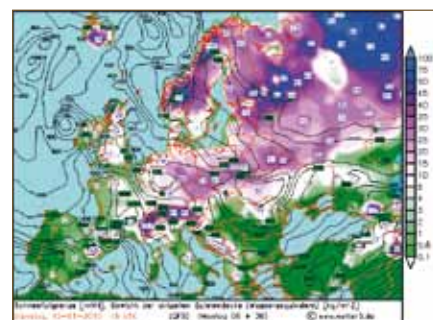
1. Oostkustpolders
2. IJzervallei
3. Krekengebied en polders Noord-Oost-Vlaanderen
4. Polders en schorren Beneden-Zeeschelde
5. Noorderkempen
6. Maasvallei

drukken en worden bekomen door aantal en verblijfsduur met elkaar te vermenigvuldigen (1000 ganzen in januari zijn 31.000 gansdagen).

Weersomstandigheden

De eerste echte winterprik begon omstreeks midden december, met temperaturen die ook overdag soms niet meer boven het vriespunt kwamen. Veel plassen vrozen dicht en er was ook sneeuwval. Het waren echter vooral Nederland en Duitsland die een flink pak sneeuw te verwerken kregen. Vanaf 25 december trad een doorperiode in maar die was slechts van korte duur. Begin januari startte een nieuwe koudegolf. In een groot deel van Vlaanderen viel een behoorlijk sneeuwtapijt (behalve in het westen). Ook Nederland en vooral Duitsland kregen opnieuw te kampen met hevige sneeuwval. Net voor het telweekend van 16/17 januari kwam een einde aan het strenge winterweer maar op de meeste plaatsen bleven ijs en sneeuw nog een poos aanwezig. Ook later in de winter bleef het echter nog lange tijd koud, met afwisselend perioden met (nacht)vorst en dooi. Vooral rond midden februari deed zich nog een koude periode voor.

Figuur 2. Dikte van het sneeuwtapijt in Europa op 12/01/2010. De sneeuwzone reikt tot ongeveer het westen van Vlaanderen.

Meer dan 100.000 ganzen

Er zijn vijf soorten ganzen die in Vlaanderen in vermeldenswaardige aantallen overwinteren: Kolgans *Anser albifrons*, Kleine Rietgans *Anser brachyrhynchus*, Toendrarietgans *Anser fabalis rossicus*, Grauwe Gans *Anser anser* en Brandgans *Branta leucopsis*. Bij de meeste van deze soorten situeert Vlaanderen zich op het einde van de trekroute en dat resulteert in een typisch overwinteringspatroon van de maandelijks getelde aantallen (Figuur 3).

Er is een geleidelijke aankomst van wilde ganzen in oktober en november, gevolgd door piekaantallen in de periode december-januari. In de periode 1999-2009 liep het totaalaantal ganzen in deze piekperiode op tot gemiddeld 70.000 à 80.000. In de loop van februari en maart vertrekken de ganzen opnieuw richting noorden en nemen de aantallen in Vlaanderen weer af.

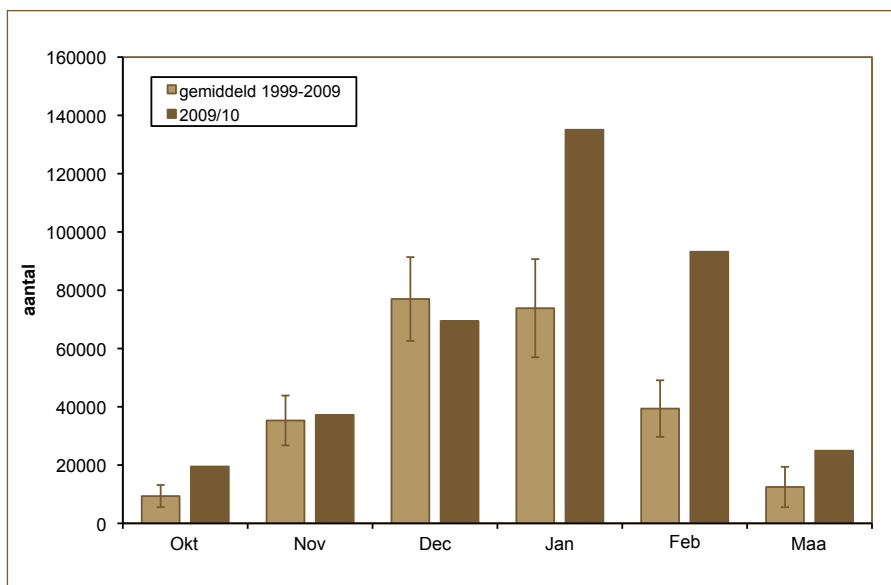
Als we de aantalsontwikkeling in 2009/10 vergelijken met het gemiddelde seizoenspatroon (Figuur 3), dan vallen vooral de uitzonderlijk hoge aantallen in januari en februari op (respectievelijk ruim 135.000 en 93.000 ganzen). De grote influx van ganzen in januari was duidelijk gerelateerd aan de koude-inval in Europa begin 2010. Typisch voor strenge winters is ook de latere wegtrek van de ganzen, wat resulteerde in relatief hoge februari- en maartaantallen.

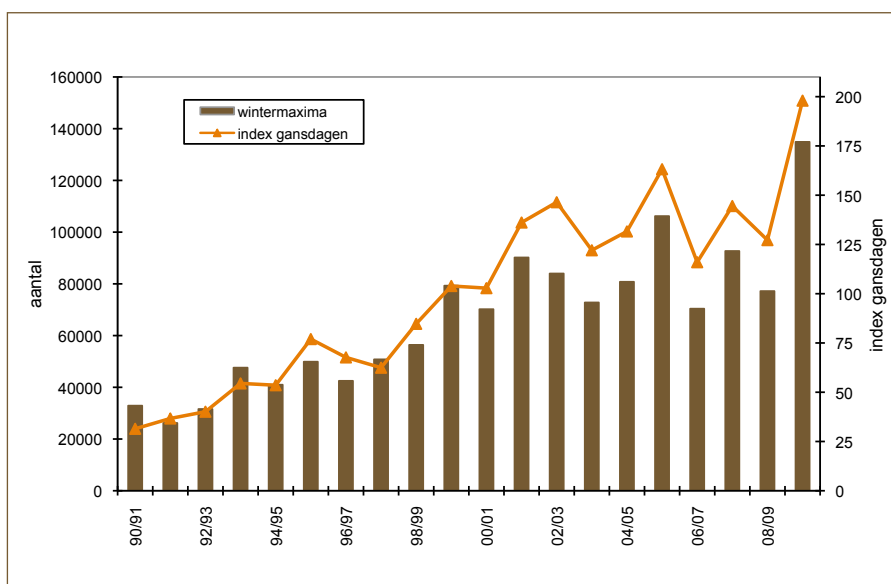
Grauwe Ganzen - Koen Devos

Figuur 4 geeft de evolutie van het totaal aantal wilde ganzen in Vlaanderen weer sinds 1990. Na vele jaren van toenemende aantallen brak omstreeks 2000 een periode aan van eerder stabiele of fluctuerende aantallen. De winter 2009/10 steekt er duidelijk bovenuit, zowel wat maximale aantallen als het aantal gansdagen betreft. Indien we verder terug gaan in de tijd, dan zijn er wellicht slechts twee winters waar zich een ganzeninflux van deze grootte heeft voorgedaan (1978/79 en 1985/86).

Figuur 3. Seizoenaal verloop van het totaal aantal wilde ganzen in Vlaanderen tijdens het winterhalfjaar 2009/10 (in vergelijking met het gemiddeld patroon in de voorafgaande decade).

Figuur 4. Trend van het totaal aantal wilde ganzen in Vlaanderen, gebaseerd op het hoogste winteraantal en het aantal gansdagen over het volledige winterhalfjaar (index).

Soortbesprekingen

De gevolgen van het winterweer verschilden van soort tot soort. Het aantalsverloop, de verspreiding en trends van de belangrijkste soorten worden hier kort toegelicht (zie ook Figuur 5 en 6).

Toendrarietgans

Toendrarietganzen zijn nooit erg talrijk geweest in Vlaanderen. Vaak werden niet meer dan enkele honderden exemplaren genoteerd, soms oplopend tot enkele duizenden (vooral in strenge winters). De winter 2009/10 was wellicht een recordwinter voor deze soort. In januari werden minstens 11.800 exemplaren geteld. Dit aantal kan nog lichtjes oplopen als nog wat ontbrekende tellingen uit de Kempen binnenkomen. Ook in februari bleef nog een opvallend groot aantal aanwezig (> 7200). In de periode 1990-2009 werden tijdens de midmaandelijks tellingen in Vlaanderen nooit meer dan 3400 Rietganzen geteld (wel soms iets hogere aantallen buiten de officiële teldata). Indien we nog verder terugkeren in de tijd, dan blijkt vooral de strenge januarimaand van 1986 (7161 ex.) hoog te scoren (MEIRE et al. 1988).

De meeste Rietganzen werden geteld in het Krekengebied in Noord-Oost-Vlaanderen (7978 ex. in januari). Ook de Antwerpse Kempen bleken een toevluchtsoord voor grote aantallen Toendrarietganzen. In het grensgebied met Nederland werden op 17/02 in totaal 8100 exemplaren genoteerd (5100 te Brecht/Wuustwezel en 3000 ex. op Nederlands grondgebied te Chaam-Bleke Heide). Daarnaast waren nog grote groepen aanwezig in de omgeving van Mol-Postel (met een grote slaappleaats op de Grote Zandput te Mol waar op 06/01 in totaal 2890 ex. kwamen overnachten). Langs de Grensmaas pleisterden in januari 1578 exemplaren. In de kustpolders en de polders langs de Beneden-Zeeschelde was nauwelijks iets te merken van een aantalsverhoging en werden niet meer dan enkele tientallen tot honderden exemplaren geteld.

Kleine Rietgans

Kleine Rietganzen lieten merkwaardig genoeg geen hogere aantallen noteren in 2009/10. Het (midmaandelijks) wintermaximum van ruim 33.800 exemplaren ligt in dezelfde grootteorde als de aantallen in de vorige twaalf winters. Het feit dat de belangrijke pleisterplaatsen in de Nederlandse provincie Friesland met een dik sneeuwtapijt bedekt waren, veranderde daar blijkbaar niets aan. Ook in het verleden bleek reeds dat winterse omstandigheden nauwelijks een invloed hebben op de aantallen Kleine Rietganzen die tot in Vlaanderen trekken (KUIJKEN et al. 2005). Wel was er afgelopen winter een opvallend latere wegtrek. Normaal gezien wordt een piek bereikt in december en nemen de aantallen reeds in januari sterk af. Nu was er pas begin februari sprake van een aanzienlijke terugtrek naar het noorden. De langere verblijfsduur van de Kleine Rieten in de Oostkustpolders leidde tot een duidelijke piek in het aantal gansdagen.

In Nederland (en Noord-Duitsland) werden heel wat Kleine Rietganzen vastgesteld op eerder ongewone pleisterplaatsen. In Vlaanderen daarentegen veranderde het traditionele verspreidingsbeeld nauwelijks. De soort bleef zich ophouden op de gekende plaatsen in de Oostkustpolders. Wel waren er iets meer waarnemingen van kleine groepjes in de IJzervallei dan gewoonlijk.

Kleine Rietgans - Glenn Vermeersch

Kolgans

Met bijna 3300 Kolganzen in oktober kende de soort een opmerkelijk vroege aankomst. Voorheen werden op dat ogenblik nog nooit meer dan 1000 exemplaren geteld in Vlaanderen. Die vroege start kende echter geen vervolg in november en december toen eerder normale tot zelfs lage aantallen werden genoteerd. Met de koude-inval in de tweede helft van december veranderde die situatie volledig. Midden januari werden 73.300 Kolganzen geteld, in februari iets minder (65.000). Pas eind februari-begin maart was sprake van een massale terugtrek naar het noorden. Het wintermaximum van de winter 2009/10 is het hoogste van de laatste 20 jaar. Alleen in januari 1986 (85.635 ex.) en wellicht ook in 1978/79 werd een nog hoger aantal genoteerd.

Het tijdstip van de piekaantallen varieerde van regio tot regio. In de Oostkustpolders werd zowel in januari als februari een hoog aantal vastgesteld (resp. 22.205 en 23.250 ex.). Hoewel iets hoger dan in vorige jaren zijn deze aantallen voor dit gebied niet zo uitzonderlijk. Dit was wel het geval in het krekengebied van Noord-Oost-Vlaanderen waar in januari net geen 30.000 Kolganzen werden geteld. Dit is twee tot drie keer zoveel als in vorige winters. In de IJzervallei werden de maximale aantallen pas bereikt in februari (19.516 ex.). Vrij uitzonderlijke aantallen werden ook geteld in de Antwerpse Noorderkempen (Brecht/Wuustwezel), met minstens 4560 ex. in februari.

Grauwe Gans

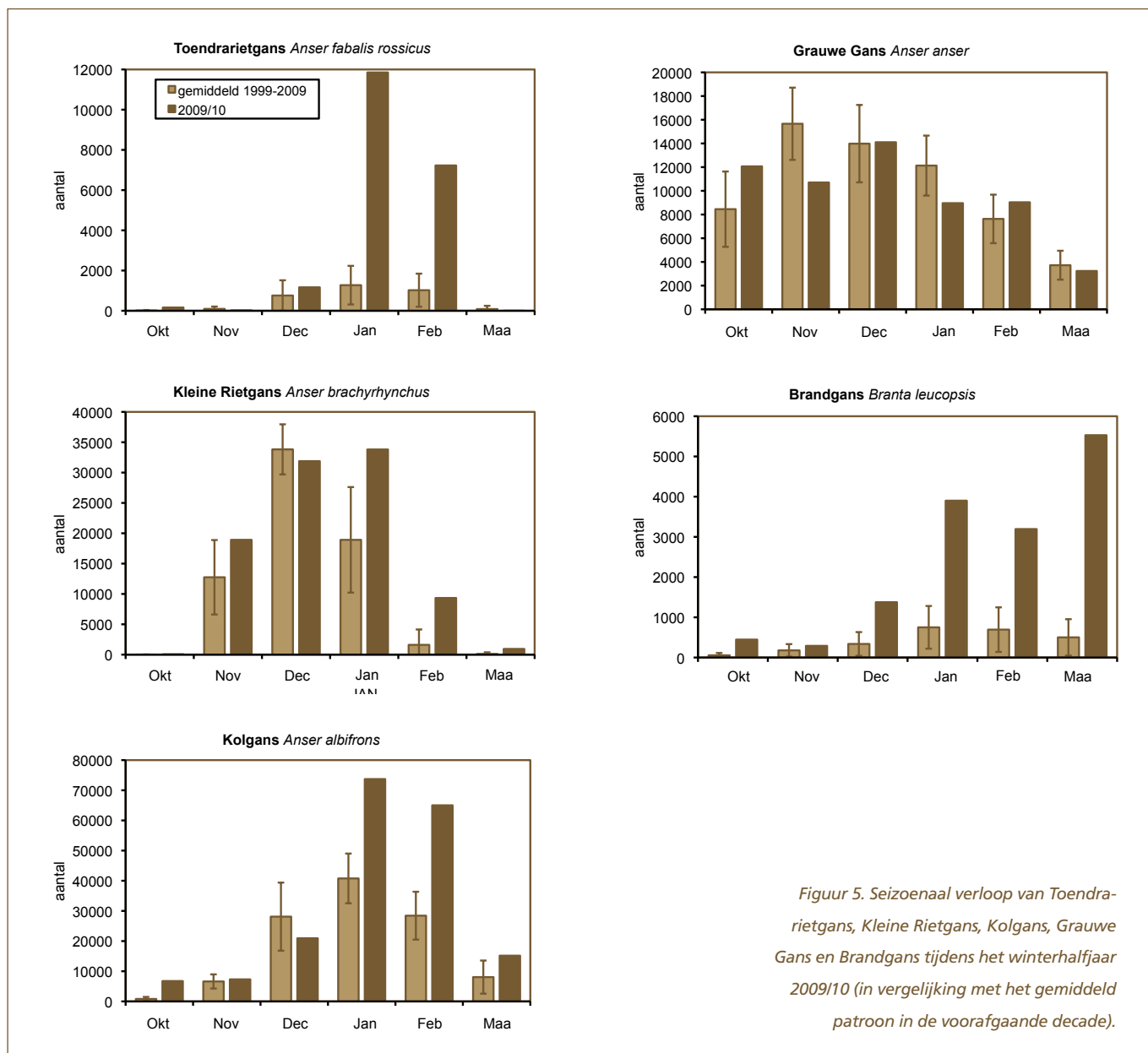
De Grauwe Gans bereikte vrij hoge aantallen in de eerste winterhelft (maximum 14.100 ex. in december). Globaal gezien waren de aantallen vergelijkbaar met die in de voorafgaande vijf winters en was er nooit sprake van een influx als gevolg van de strenge vorstperioden.

Ook de verspreiding liet in 2009/10 weinig verrassingen noteren, met traditioneel grote concentraties in de polders van de Beneden-Zeeschelde en de Oostkustpolders (resp. 4574 en 4076 ex. in december). Ook de Maasvallei is de laatste tien jaar uitgegroeid tot een belangrijke pleisterplaats (bijna 2150 ex. in oktober). In de IJzervallei en het Oost-Vlaamse Krekengebied werd nooit de kaap van 1000 ex. gehaald. Wat de Kempen betreft zijn nog niet alle telresultaten binnen. De laatste jaren is hier een duidelijke toename merkbaar (met o.a. grote aantallen in de omgeving Mol-Postel).

Brandgans

In deze bijdrage beperken we ons in tot de Brandganzen die geteld zijn in de traditionele overwinteringsgebieden van wilde ganzen. Buiten deze gebieden wordt de kans groot geacht dat het gaat om verwilderde populaties, afkomstig van vogels uit

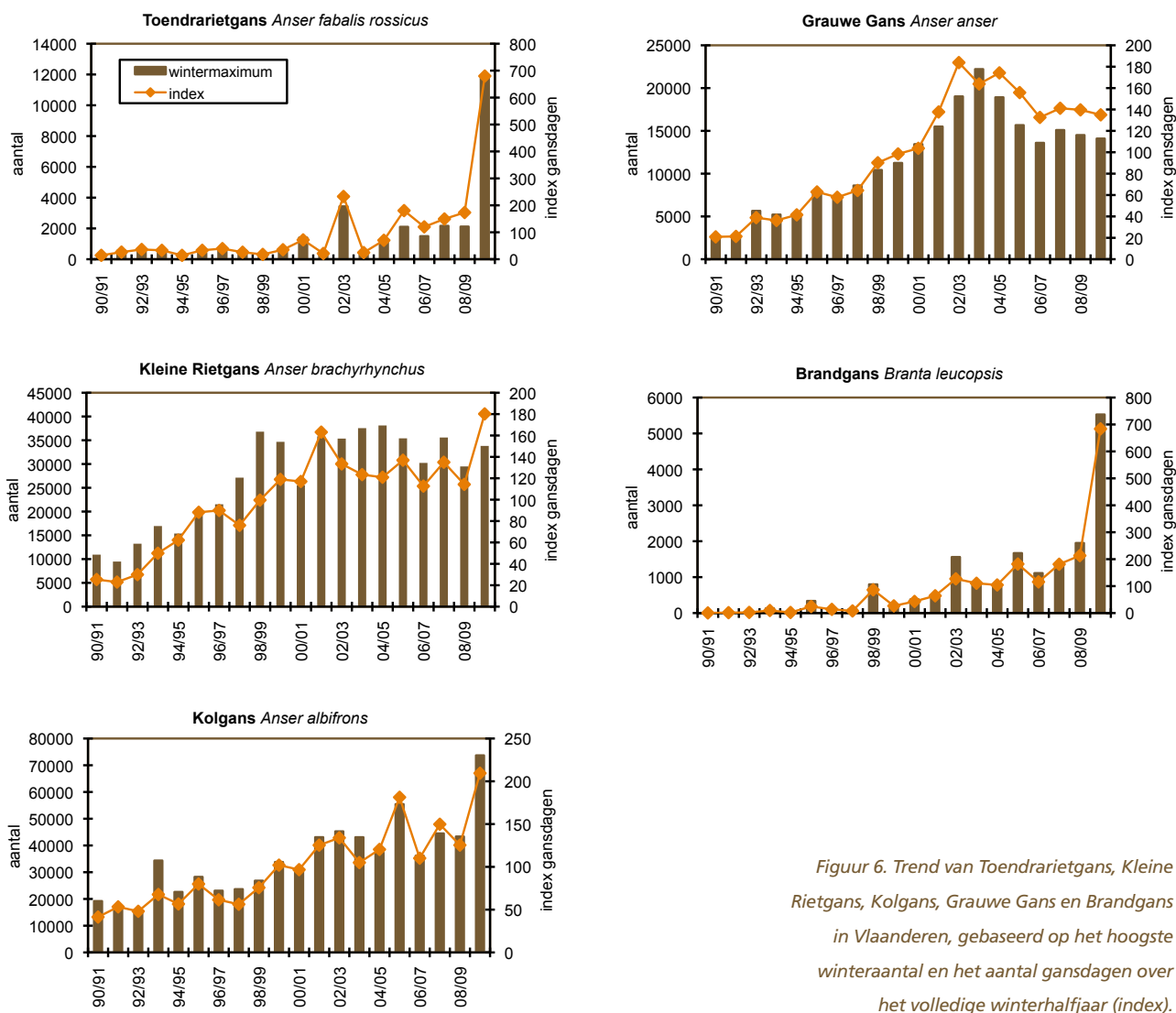

gevangenschap. Er zijn echter meer en meer aanwijzingen dat het onderscheid tussen wilde en verwilderde populaties niet zo eenvoudig meer is en dat er een sterke vermenging tussen beide plaatsvindt.

Brandganzen hebben een seizoenaal patroon dat vrij sterk afwijkt van dat van de andere wilde ganzensoorten. De hoogste aantallen worden meestal pas vrij laat in het winterhalfjaar genoteerd. Dit was nog meer uitgesproken tijdens de winter 2009/10. Vanaf januari werden duidelijk veel hogere aantallen dan gebruikelijk vastgesteld, met een zeer late piek in maart (5528 ex.). Voor alle duidelijkheid: de grote aantallen die in de Gentse regio pleisterden (tot meer dan 2500) zijn hier niet in opgenomen. In elk geval gaat het om recordaantallen voor Vlaanderen.

In alle ganzenregio's werden hoge aantallen vastgesteld. De Oostkustpolders lieten in maart een totaal van 3869 ex. optekenen. In diezelfde maand pleisterden 1415 ex. in de polders ten noorden van Antwerpen. Ook in de Maasvallei werd de kaap van 1000 ex. net overschreden (januari). De IJzervallei en het Oost-Vlaamse Krekengebied moesten het stellen met iets bescheidener aantallen: resp. 435 en 247 exemplaren (februari).

Figuur 6. Trend van Toendrarietgans, Kleine Rietgans, Kolgans, Grauwe Gans en Brandgans in Vlaanderen, gebaseerd op het hoogste winteraantal en het aantal gansdagen over het volledige winterhalfjaar (index).

Overige soorten

Zoals elke winter werden wel enkele exemplaren van zeldzame soorten als **Dwerggans** *Anser erythropus* en **Roodhalsgans** *Branta ruficollis* opgemerkt. In de kuststreek liep het aantal **Rotganzen** *Branta bernicla* ook dit keer niet hoger op dan enkele tientallen. De influx van de zeldzame **Witbuikrotgans** *Branta bernicla hrota* die o.a. in Nederland leidde tot opmerkelijke aantallen (tot minstens 500 ex.) reikte net tot in Vlaanderen. In januari was een langdurig pleisterend groepje van maximaal 7 ex. aanwezig nabij Nieuwpoort. Op andere plaatsen van de kust waren er enkele waarnemingen van 1 tot 3 exemplaren.

Conclusie

Tijdens de winter 2009/10 bleek dat Vlaamse ganzengebieden nog steeds een belangrijke opvangfunctie kunnen vervullen voor ganzen tijdens langdurige koudegolven, wanneer traditionele pleisterplaatsen in het noorden geconfronteerd worden met sneeuw en ijs. Wat absolute aantallen betreft was dit zonder twijfel een van de beste ganzenwinters van de laatste decennia, samen met memorabele winters als 1978/79 en 1985/86. Van Toendrarietgans en Brandgans werden nooit eerder hogere aantallen geregistreerd (maar moet wel rekening gehouden worden

met het feit dat in de jaren '70 en '80 soms minder simultaantellingen op het niveau Vlaanderen beschikbaar waren). Ook bij Kolgans behoorden de vastgestelde aantallen tot de hoogste ooit. Kleine Rietgans en Grauwe Gans lieten geen merkbare toename ten opzichte van vorige winters optekenen maar bij de eerste soort was wel sprake van een duidelijk langere verblijfsduur.

Relatief gezien was de internationale betekenis van de influx in Vlaanderen in 2009/10 aanzienlijk kleiner dan die in vroegere strenge winters. De totale populatiegrootte is bij de meeste ganzensoorten nu immers veel groter dan 20 tot 30 jaar geleden. Midden de jaren '80 werd de Baltische-Noordzee populatie van Kolgans geraamd op 480.000 exemplaren, tegenover 1 miljoen nu. In 1985/86 verbleef tot ongeveer 18 % van de toenmalige populatie in Vlaanderen. Deze winter ging het om ruim 7 %.

De enkele tienduizenden extra ganzen in Vlaanderen tijdens de voorbije winter waren bijna letterlijk een randfenomeen van de grote verschuivingen die zich binnen de Nederlandse landsgrenzen aftekenden. Traditionele en belangrijke pleisterplaatsen in Friesland en andere noordelijke provincies werden soms bijna volledig verlaten, terwijl langs de grote rivieren en in de provincies Zuid-Holland en Zeeland (inclusief het grensgebied met België) heel wat meer ganzen dan gebruikelijk werden geteld (pers. med. Kees Koffijberg, SOVON). Het landelijke totaal voor Nederland bleef bij de meeste soorten echter op hetzelfde niveau van vorige winters. Alle soorten samen geeft dit anderhalf tot twee miljoen ganzen (KOFFIJBERG et al. 2010) ! Toch mag het internationaal belang van de Vlaamse pleisterplaatsen niet geminimaliseerd worden. De internationale 1 %-norm wordt voor diverse soorten overschreden in de Oostkustpolders (Kleine Rietgans, Kolgans, Grauwe Gans), de IJzervallei (Kolgans), het Oost-Vlaamse Krekengebied (Kolgans, occasioneel ook Rietgans), de polders van de Beneden-Zeeschelde (Grauwe Gans, occasioneel Kolgans) en de Maasvallei (Kolgans). Het zijn gebieden die zonder twijfel thuishoren in het Europese Natura2000-netwerk en waar duidelijk geformuleerde instandhoudingsdoelstellingen garant moeten staan voor een gunstige staat van instandhouding in de toekomst.

Dankwoord

Hier past een woord van dank aan alle tellers die aan de ganzen-tellingen hebben meewerkt en in het bijzonder ook aan diegenen die de coördinatie van de tellingen in de verschillende ganzenregio's op zich nemen: Christine Verscheure, Walter de Smet, Ludo Benoy, Jef Sas en Jan Gabriëls.

Referenties

KOFFIJBERG K., J. BEEKMAN, F. COTTAAR, B. EBBINGE, H. VAN DER JEUGD, J. NIENHUIS, D. TANGER, B. VOSLAMBER & E. VAN WINDEN, 2010. Doortrekkende en overwinterende ganzen in Nederland. De Levende Natuur 111: 3-9.

KUIJKEN E., C. VERSCHEURE & P. MEIRE, 2005. Ganzen in de Oostkustpolders: 45 jaar evolutie van aantallen en verspreiding. Natuur.oriolus 71 (Bijlage): 21-42.

MEIRE P., E. KUIJKEN, K. DEVOS, W. DE SMET & L. BENOY, 1988. Wilde ganzen in Vlaanderen gedurende het winterhalfjaar 1985/86. Oriolus 54: 96-109.

Koen Devos

koen.devos@inbo.be

Eckhart Kuijken

eckhart.kuijken@scarlet.be

Kleine Rietgans - Koen Devos

Het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek (INBO) is het Vlaams onderzoeks- en kenniscentrum voor natuur en het duurzame beheer en gebruik ervan. Het INBO verricht onderzoek en levert kennis aan al wie het beleid voorbereidt, uitvoert of erin geïnteresseerd is.

Als toonaangevende wetenschappelijke instelling werkt het INBO in de eerste plaats voor de Vlaamse overheid, maar het levert ook informatie voor internationale rapporteringen en gaat in op vragen van lokale besturen. Daarnaast ondersteunt het INBO onder meer organisaties voor natuurbeheer, bosbouw, landbouw, jacht en visserij. Het INBO maakt deel uit van nationale en Europese onderzoeksnetwerken. Het maakt zijn bevindingen ook bekend bij het grote publiek.

Het INBO telt ongeveer 250 medewerkers, voornamelijk onderzoekers en technici. Naast de hoofdzetel in Brussel, heeft het INBO vestigingen in Geraardsbergen, Groenendaal en Linkebeek.

Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek
Kliniekstraat 25 - 1070 Brussel
tel 02 558 18 11
fax 02 558 18 05
info@inbo.be
www.inbo.be